Ankara'daki alışveriş merkezlerinin kamuoyundan en fazla tepkiyi aldığı görülmektedir. Gerçekten de, yetkililerin bu kadar fazla perakende satış alanının inşasını meşrulaştıran finansal öngörüleri yeterince dikkatli inceleyip incelemediği merak konusudur. Bu binaların, ekonomik başarısızlıkları durumunda başka kullanımlar için değerlendirilmesi zordur. 11

Son 15 yılda makro planlara göre büyüme yetisi kaybettirilmişse de, Türkiye'deki en planlı gelişmiş kentlerden biri halen Ankara'dır. Kentin kimliğini, başkent olmasına bağlı kamu kurum ve kuruluşları ile KİT'lerin mekânsal yoğunlaşması belirlemektedir. Kent, merkezinde ve geçiş bölgelerinde kamu arazi varlığı ve devir oranları yüksek olan bir kenttir. 25

Kamusal mekânların özgün tasarım niteliklerinin korunarak, onarılması ve iyileştirilmesi ile kent merkezini canlandırarak yeniden bir çekim alanı haline getirebilecek bir kültür politikası, Ankara'nın nitelik yitiren ve giderek Ankaralıların terk ettikleri kent merkezlerini yeniden sahiplenmelerinde etkili olurdu kuşkusuz. 33

dosya 10.2

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ
BÜLTEN 67 / ŞUBAT 2009

yerel yönetimler: ankara, kent kimliği mekansal-kültürel değişim

- KENT ESTETİĞİ VE ANKARA İÇİN BİR MANİFESTO 3
  SALİ ERZEN
- ANKARA: OLUŞUM HALİNDE BİR BAŞKENT 11
  ALAN LESCOFF
- ANKARA KENTİ EKONOMİSİNDEKİ ÇÖZÜLMEYİ HİZMETLER SEKTÖRÜNÜN ÖZGÜN YAPISI BAĞLAMINDA OKUMAK 20
  RUĞRA GÖKÇE
- ANKARA'DA BİR KAMU ARAZİSİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ DEĞİŞEN KENTSEL MEKÂNIN (YENİDEN) ÜRETİM SÜRECİ VE KENTSEL KİMLİK 25
  ŞİRİN GÜLCÜN ERDİN
- ANKARA'DA KENTSEL BAŞKALAŞIM KARŞISINDA KENTSEL KİMLİK SORUNU: KENT MERKEZLERİ VE KAMUSAL MEKÂNLAR 33
  CANİ BİLSEL



ANKARA KENT KİMLİĞİ: ***MEKÂNSAL-KÜLTÜREL DEĞİŞİM***

Dosya Editörü: **Güven Bilsel,** Prof. Dr.

'Dosya' nın ikinci yarısına, ...

"Başkent Ankara'nın Kent Kimliği Oluşumu ve Değişimi"ni ele alan birikimin sergilenmesini amaçlayan 'Dosya'mız, elimizde olmayan teknik nedenlerle ikiye bölündü.

Her biri konusunda uzman katılımcıların yazılarını özgün içerikleriyle ard arda koyunca, Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin artık gelenekselleşmiş olan 'Dosya' biçimlenmesi için bu 'külliyat' alışılagelmiş ölçüye sığmadı. Bu nedenle çalışmanın tümünün, birlikte eş zamanlı olarak sunulan, birbirini bütünleyen iki dosya olarak duzenlenmesine karar verildi.

Elinizdeki dosya "Ankara Kent Kimliği ... Dosyası"nın ikinci yarısı; 'Dosya'nın ilk yarısının başlangıcına yazdığımız 'Sunuş', bu ikinci yarının içerdiği çalışmaları da kapsıyor.
Dosya'ya katkı koyan değerli dostlar yanısıra, bizlere bu uzun soluklu çalışmayı yapabilmeyi olanaklı kılan herkese pek çok teşekkürler.

Dosya'nın bu son bölümünü "Ankara'nın Son Keçileri"nin anılarda kalan bir resmi ile bitirmek iyi olacak.



"Anılarda Kalan Ankara'nın Son Keçileri"
"Başkentimiz 'Geleceğin Kenti' olmalıydı, olabilirdi, olamadı. Yakın geçmişimizin ve günümüzün yarımlık, zevksizlik, çirkinlik kenti oldu."
(Talat, S. Halman, *"Cumhuriyet Ankara"* 23 Ocak 2009. *S.283. s.78)*

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Nimet Özgönül

YAYIN KURULU
Emel Akın, Cânâ Bilsel, Elvan Altan Ergut, Berin Gür, Serpil Özaloğlu, Fatih Söyler

Dosya Koordinatörü
Cânâ Bilsel

Yayına Hazırlayan
Deniz Aygün

Grafik Tasarım
Harman Şaner Çakmak

Grafik Uygulama
Saadet Sönmez, Songül Düzgün

Konur Sokak No: 43 Küçüey Ankara
Telefon: 0 312 417 86 65 - Faks: 0 312 417 18 04
e-posta: bilo@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni
iki olarak iki ayda bir yayınlanmaktadır.
6500 adet basılmıştır. Üyelere ücretsiz dağıtılır.
Burada yer alan yazıların içeriğinden sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak gösterilmek kaydıyla alıntı yapılabilir.
Basım tarihi: Şubat 2009

Basım
Matsa Basımevi
İvedik Org. San., Matbaacılar Sitesi 558. Sk. No: 42 Ankara
Telefon: (0312) 395 20 54 (pbx)

KENT ESTETİĞİ VE ANKARA İÇİN BİR MANİFESTO

Jale Erzen, Prof. Dr., *ODTÜ Mimarlık Bölümü*

Giriş

"Kent estetiği"ni pasif bir seyir niteliği olarak değil, kenti algılama ve ona bedensel, duyumsal ve duygusal olarak katılma anlamında kullanıyorum. Burada savunulan düşünceler "estetiği" insanın dünyaya duyumsal katılımı olarak tanımlayan bir anlayıştan kaynaklanıyor. Kent estetiğinin ilk koşulu bedensel algı ve uyumdur. Birçok diğer olguda, resim, heykel, müzik gibi sanatlarda bedenimizin katılımı arka plana itilmiştir. Her ne kadar görüp duyduklarımızı bedenimizle yaşıyormuş gibi hissetsek de hiçbir sanat ve ortam insanın bedensel katılımını kentsel olgu ve ortam kadar harekete geçiremez. Bu bedensel katılım ve bütünleşme ise, kentin ahenk içinde bir ilişkiler ağı olarak kurgulanması ile mümkün olabilir.

20. Yüzyılın ikinci yarısında sanat ve estetik felsefesi, avant-garde yaklaşımlara da referansla, estetiğin ve sanatın yaşamın kendisinde aranması gerektiğini ortaya attılar. Bu düşünce, kenti bir estetik nesne, ya da bir sanat eseri [1] olarak yaşamak gerektiğine temel oluşturur. Wim Wenders gibi sanatçıların kentleri konu alan filmleri yanında, çağdaş sinemanın çoğu kez kent kapsamını gündeme getirmesi de kentin sanat olarak algılanmasını pekiştirmiştir.[2]

Bu yazıdaki incelemeler ve savlar kuramsal olarak fenomonolojik bir temele dayanmaktadır. bu da özne ve nesne arasında birebir bir tekabül olduğu savına bağlıdır. Çevre ile ilgili yazılarım genelde fenomonoloji düşüncesinden temellenmiştir; ancak burada aynı yaklaşımı kullanan Paul Crowther'in bazı düşüncelerini bu metindeki analizlerime uyarlıyorum.

Crowther'in son kitabı "Phenomenology of the Visual Arts" kent konusunda düşündüklerime tercüman olduğu için burada çokça söz konusu edilmektedir.[3]

Crowther bedenin mekân içindeki pozisyonunun bütün algıları ve anlamları etkilediğini ileri sürüyor. Kentsel analizlerimde bu sav önemli bir yer tutmaktadır; örneğin arabaların arasından daracık bir şeritte ekzos kokuları ve korna sesleri arasında ilerlemeye çalışan bir insan için kentteki herhangi bir güzelliğin önemi olmadığı gibi bu tehditkâr durum o kişiyi saldırgan kılacak ve bütün algılarını engelleyecektir. Bunu Ankara örneğinde çokça göreceğiz. Crowther'a göre sanatın önemli bir rolü hayal gücünü aktive etmektir; hayal gücü insanın başka kişilerle empatik ilişkiler kurmasını ve onları daha derinden anlamasını, algılarının daha açık olmasını sağlar, bu da sanat ve estetik ortamlarda bulunur.

İyi kurgulanmış, doğal ve tarihi zenginlikleri olan bir kentin aynı şekilde hayal gücünü

güçlendirdiğini savunabiliriz. Böyle bir ortamda insanin bilişsel yetileri de gelişecek kendini bilecek dünyayı daha derinden algılayacak ve kendi özgürlük alanını ve sınırlılıklarını bilecektir. Bu bilinçlilik ve farkındalık ise kişinin metaforlar ve sembollerle gördüklerini anlamlandırarak doyumlu ve anlamlı bir yaşam geliştirmesini çevre ile daha zengin ilişkiler kurmasını sağlar. Crowther'in, sanatın insanı gerçek yaşam durumları ile yoğun ve sürekli bir şekilde karşı karşıya getirdiği tezi, iyi kurgulanmış bir kent için özellikle doğrudur. Böyle bir kentin estetik nitelikleri, insanın, algıladığı şeyle tekabül halinde olmasından dolayı kişiyi daha açık ve duyarlı kılacaktır.

Pierre Bourdieu sosyal olguları incelerken birey/toplum, zengin/fakir gibi ikilemlerden kaçınarak analizlerini ilişkiler üzerinden yürüttüğünü söyler.[4] Kent fiziksel bir olgu olmanın ötesinde, fiziksel olguların belirli değerlere göre ilişkilendirildiği ve düzenlendiği yerdir. Kent her şeyden önce bir organizasyondur ve onu bu şekilde gördüğümüz vakit kent içinde yer alan hiçbir şeyin göz ardı edilemeyeceğini en küçük bir hareketin bütünü etkileyeceğini anlarız. Bu bakımdan kent bütünü ile ele alınması gereken bir olgudur. Kent estetiği dediğimiz koşullar ve değerler ise bütüncül bir anlayışla kavranabilecek dinamiklerdir ve ekolojik bir nitelik taşırlar. Bourdieu'nun kullandığı "habitus" kavramı ve terimi ise kentsel sistemi hem sosyal hem ekolojik anlamı ile ifade eder.

Ekoloji varlığın tüm çok boyutlu fiziksel ve biçimselliğinin birbirine bağımlı örüntüsü olarak tanımlanabilir. Habitus ise çeşitli koşulların ve değerlerin sosyal kültürel ve ekonomik olarak etkileşim içinde bulunduğu kapsam olarak tanımlanabilir. Kent bağlamında bunu duyumlarımızla paralel birçok boyutluluk ve ilişkiler sistemi olarak incelersek, kent estetiğini aşağıdaki boyutları ile değerlendirebiliriz. Uyarı-uyum; katılım; bedensel uyum ve algı; süreklilik-tarih; anlam; doğa/kent; pratik-estetik.

Kent estetiği kent insanının neyi nasıl algıladığı ile değerlendirilebilir. Bu da halkın her katından, her türlü insanı ilgilendirir. Kent insan çeşitliliğini ve zenginliğini bütün yönleri ile bir araya getiren bir ortam, ya da bir organizasyon ise, kentin niteliklerinin bu çeşitliliğe hitap etmesi gerekir. Algı bütün varlıkları ilişkilendiren ve sınırları aşabilen bir yetenektir, yeter ki fiziksel, sosyal ve politik ortam, üzerinde önyargısal ve tehditkâr bir baskı kurmamış olsun. Dünyayı algıladığımız kadar kendimiz de dünyanın fiziksel olgularındanız ve dünyanın çok yönlü karşılıklı alışverişinde pasif seyirciler değiliz. Kent estetiği öncelikle bu gerçek üzerinde kurulur.

Yukarıda sıraladığımız ve algıyı ilgilendiren çeşitli boyutların toplumun olabildiğince çoğul duyumsal ve kültürel aracıları vasıtası ile harekete geçirilmesi önemlidir. Bunlar kinetik, işitsel, görsel, kokusal, dokunsal, tadımsal gibi farklı duyumlara hitap eden, örneğin tiyatro, sinema, heykel, mimari, dolaşım, gibi alanlarda kristalleşip, kültürel olmakla kalmayıp, insanın doğa ile ilişkisini de gerçekleştirmelidir. Aslında, bir kentin çeşitli estetik nitelikler içermesinin, içinde yaşayanların sorumlu, mutlu, kişilikli, doyumlu fertler olarak gelişmesini, onu ziyaret edenlerin kısa bir süre içinde bile ondan edindikleri yaşantı ile zenginleşeceklerini sağlayacağını iddia ediyoruz. Bu açıdan kent estetiği çevrenin güzelliğinin ötesinde anlamlılık taşıyan bir olgudur.

I. Özne Açısından Algısal Ortam

Bir şeyin estetik değer taşıması ya da estetik olması duyuları harekete geçirerek öznenin karşısındaki olguya ve çevresine açılmasını sağlayan nitelikler içermesi olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan kent estetiğini de sadece görsele hitap eden biçimsel bir olgu olarak değil insanın duyumsal algı yetilerini **uyaran** bir olgu olarak görmek kent estetiğini kurgulayabilmek açısından önemlidir. Bu uyarı aynı zamanda algılayanın fiziksel durumu ile **uyum** sağlayan bir kertede olmalıdır; bir başka deyişle, algılayan algıladığı şeyden korkmak, rahatsız olmak, kaçmak değil ona doğru açılmak durumunda olmalıdır.

Uyarı ve uyum sağlayan nitelikler aslında kent insanını kent ile bütünleştiren en önemli niteliğe ve değere ulaştırır, yani **katılım**. Kent öncelikle bir sosyal ilişkiler ortamı olarak insanı insan ile yan yana getiren ve diyalog kurduran bir mekanizmadır. Bu bakımdan kentin biçimsel ve fiziksel özellikleri insanlar arasında uyum sağlamak üzere kişileri katılımcı kılan nitelikler içermelidir. Örneğin kaldırım ya da geçitler öyle kurulmalı ki burada herkese eşit sağlanan kolaylık dolayısı ile insanlar birbirleri ile

yarışmasın birbirleri ile iyi ilişkiler kursun. Katılım kriteri kentsel estetiğin en önemli kriteri olarak görülebilir.

Kentin fiziksel niteliklerinin algılanması ve bunlardan estetik haz alabilme, ancak bedensel olarak ortam içinde rahat ve güvenli hissetmekle olabilir. Fiziksel nitelikler, örneğin heykeller, yapılar, duvar süsleri, kent eşyası şekilleri ve göndermeleri ile sembolik ve tarihi anlamlar taşısalar da bu anlamlara ulaşmanın yolu öncelikle **bedensel duyumdan** geçer. Örneğin bir heykel ya da bir sokak lambası bazı tarihi referanslar içeriyorsa da insanların bunları öncelikle iyi bir ışıkta, kendilerine tehdit oluşturmayacak şekilde, yakından, rahat bir şekilde kavramaları gerekir ki zaman içinde taşıdıkları sembolik anlamları da algılasınlar. İnsanın kente katılımı öncelikle bedensel ve fizikseldir. Önünde açılan yol onu davet etmeli, farkında bile olmadan oraya yönelmeli, karşıdan karşıya geçerken güvenli olabilmeli, bir yolda herhangi bir istikamette yürürken kentin geniş semasını hissedip nerede olup nereye yönlendiğini bilebilmelidir. Ancak bu tür sezgisel kolaylık sağlandığı ve insan kendini kentin herhangi bir noktasında nerede olduğunu bilerek bulunduğu vakit artık o kentte kendini evinde hisseder.

Kent insanın en geniş ve kapsayıcı barınağıdır. Bu açıdan insan **kendini evinde** hissetmediği vakit ne o insan, insan olarak tüm gizilgücünü gerçekleştirmiş ne de kent, kent olarak tüm olanaklarını geliştirmiştir. Anadolu'da "hemşerilik" kavramı önemli bir değerdir. İnsanın bir kentte kendini oraya ait hissetmesi ve orayı sahiplenmesi, birtakım sosyal sorumluluklar yüklenmesi açısından önemli bir koşul olduğu gibi, o kişiyi o kentin diğer insanları ile de yakınlaştırır ve bir akrabalık ortamı yaratır. Bireyin kentin sorunlarını benimsemesi ve duyarlı bir şekilde davranmasında bu hemşerilik ya da akrabalık hissi son derece önemlidir.

1. Bedensel uyum ve algı kent içindeki tüm uygulamaları ilgilendiren bir konudur. Örneğin Ankara Kızılay binası yerine yapılan büyük iş hanı kent ortasında insana yön veren açıklıkların kaybolmasına ve aksların yok olmasına neden olmuş ve halkın önüne bir bariyer gibi dikilmiştir. Mimarisi ne denli iyi ya da güzel olursa olsun kent içinde yürüyenlerin kentin sınırlarını ve akslarını bedensel olarak anlamaları hissetmeleri onlara bir özgürlük hissi verir. Bu özgürlük duygusunun yok olduğu yerde saldırganlık başlar. Bu konuya örneklerden biri de aydınlanma ile ilgilidir. Eskiden kent sokakları elektrik voltajının düşüklüğünden dolayı iyi aydınlatılamazdı, ama o yıllarda yolda bekçiler gezer ve varlıklarından haberdar olunsun diye "Bekçi" diye bağırırlardı. Bu insana güven veren, yolda gece de olsa yürürken rahat ve uyum içinde olmasını sağlayan bir uygulama idi. Şimdi insanların güvenliği ve güven duygusu bahasına elektrik kısıtlamasına gidiliyor. Akşam sokakları ıssızlaşan bir kent modern anlamda kent olarak yaşayan bir yer değildir ve bireyi kendi içine çekilmeye davet eder ki bu da kentin yaşamasını engeller.

2. Süreklilik /Tarih

Kent kültür bütününün barındığı ve insan bilinci ve belleğinin yansıması olan "zaman"ın tarih niteliği kazandığı yerdir. İnsanın atasından alıp bir sonraki kuşağa aktardığı değerler ve miras kendini süreklilik içinde ve fiziksel olarak kentte ortaya koyar. Bu bakımdan kentin fiziksel yapısı, yani mimarisi, köprüleriyle, kemerleriyle, ev ve anıtları, eski ve yeni mabetleriyle insana dünyanın insan yapısı ve insan mirası olan boyutunu anımsatarak onu geçmişi ve geleceği arasında bir tarihe oturtur ve diğer insanlarla ve kuşaklarla ilişkilendirir. Yoksa bir kentin eski yapıları sadece güzel formlar olduklarından dolayı önemli değillerdir. Japon yazar Kazuo Ishiguro "An artist of the Floating World" (Yüzen Dünyanın Sanatçısı, 1986) romanında II. Dünya Savaşından sonra yıkılan kentin bir yerinde parkta oturan kahramanın daha önce aynı yerde kimlerin oturduğunu, orada bulunan evin içindeki yaşamı hayal etmeye çalıştığını anlatır. Aynı mekânlarda daha önce yaşamış kişilerle bu tür tarihi ilişkiler kurmak, her zaman farkında olunmasa da insanın yeryüzündeki varlığına anlam kazandırır. Bu açıdan kent tarihsel boyutun en belirgin şekilde vücut bulduğu yerdir.

3. Doğa/kültür

İnsan ikinci derecede doğal bir varlık olarak kendi yarattığı kültürel âleminin temelinde onu diğer varlıklarla yan yana getiren doğayı tanıması ve bilhassa kentin yapaylığına karşın doğanın gerçekliğini sürekliliğini yaşaması ona



Ankara'nın ufkunda Seyyid Gazi Tepeleri: kentte yönelimin doğal ögeleri *Fotograf Cânâ Bilsel*

karşı sorumluluk duyması, ancak kentin içinde bir şekilde doğanın yaşatılması ile olur. Parklar botanik bahçeleri bu işi görürler ama bunun da ötesinde, bir akarsuyun, topografinin doğallığının yaşanması kente çok önemli nitelikler kazandıracaktır. Bunun güzel bir örneği Zonguldak kenti. Eskiden yapılan tren hattı kentin içine kadar girerken aynı zamanda tünellerin geçtiği kayalıklar da kentin içine kadar nüfuz eder.[3] Bu ise daha önceleri kentlerdeki taşımanın yalnızca motorlu trafiğe teslim edilmediği bir anlayışın güzel mirasıdır. Kentlerin modernleşmesi ile gelişen asfalt kültürü ne yazık ki yalnızca topografiyi yok etmekle kalmadı, aynı zamanda bir kentin en önemli estetik varlığı olan akarsuları da asfalta dönüştürdü. Dünyanın bütün güzel ve önemli kentleri niteliklerini her zaman bir suyun varlığına borçludurlar. Bu, göl, dere, nehir, deniz olabilir. Su akışkanlığı sürekli hareketi, sesi, yansımaları, ışıklılığı, renkliliği ve yumuşaklığı ile başka hiçbir şeyin yerini alamayacağı bir unsurdur. Bunun da ötesinde, ağaçlar, kayalar, tepeler, dağlar gibi, bir doğa öğesi olarak su insanın özgür olduğu kadar sınırlı olan varlığının bu sınırlılığı aşmak için gereksinimi olan sembolleri sağlar.

4. Anlam

Algıladığımız tüm biçimsel nitelikler anlamlara tekabül ettikleri için önemlidirler. Bunlardan, süreklilik ya da tarih gibi bazılarını yukarıda açıkladık. Ancak estetiğin anlam boyutu üzerinde fenomonoloji felsefesinin literatürüne başvurabiliriz. Maurice de Merleau Ponty algıda bedensel içselleştirmenin rolü üzerinde durarak algının pasif bir seyir olmadığını ve bedensel bir katılımı gündeme getirdiğini göstermiştir. Ancak bu kuramları sanat ve estetik olguların algısında kullanan birçok yazar bunun neden önemli olduğunu ve bedenselleştirmenin neye yaradığını açıklamamışlardır. Bu konuda referans olarak gösterilebilecek yazar, sanat felsefecisi Paul Crowther'dır. Crowther "Phenomenology of the Visual Arts" kitabında mimari, yapı ve bedenselleştirme arasında direkt bir ilişki olduğunu ve bedensel özne'nin, yani insanın, mimari yapı ile temel bir akrabalık içinde olduğunu ileri sürer. Bu hem yapının yerçekimine karşı gelen dikey fizikselliğinde hem de insan gibi, bir iç ve dış ikilemi olmasında bulunabilir. Crowther'a göre "beden sadece yapıların mekânında hareket etmez, ama bedenin kendisi bu mekânın kurgulandığı ve özel nitelik kazandığı aks koordinatlarının temelidir." [4] Yapının kurgusu bedenin duyum-hareket oryantasyonlarını mümkün kılar. Crowther özellikle mimariden söz etmekle birlikte, aynı koşullar, daha da çarpıcı bir şekilde kentin fizikselliği için geçerlidir.

İnsanın dikeyliği ve yapının bunu taklit etmesi aynı zamanda rasyonaliteyi, ussallığı akla getirmektedir, zira bu dikeylik ve yer çekimine, doğaya karşı oluş ussallığın temeli olarak kabul edilir. İnsanın mekân içinde serbest ve ileri hareketi aynı zamanda insanın, yani bedeni

olan öznenin tarihsel gelişimini mümkün kılmış olan yetidir. Bu özgür ve ileri doğru hareket zamanla kendini bilme ve dünyayı algılama yetileri olarak gelişmiştir.

Kent kültür bütününün en zengin ortamı olarak aynı zamanda insanın yaratıcılığının ve sanatsal erkinin sergilendiği yerdir. İnsanın sanatla karşı karşıya gelmesi aynı zamanda gerçek yaşam durumları ile yoğun ve sürekliliği olan konumlarda karşı karşıya gelmesi demektir. Bu sanat sadece galeri ve müze gibi kapalı mekânlardaki eserleri değil aynı zamanda mimari biçimleri, süslemeleri, kentsel vistaları, açık mekânlardaki heykel ve anıtları da ilgilendirir. Bu açıdan kenti geniş bir iç mekân olarak düşünebiliriz. Nitekim yayalara açık olan ve insana öncelik tanınan kent mekânlarında insan bir yapının içinde dolaşıyor gibidir. Bu bakımdan yapıların ufuk çizgisindeki siluetleri ve onun arkasında hissedilen ya da görülebilen doğa silueti insana dünyadaki yerini hatırlatan ve anlam veren öğelerdir. Kişinin kendini bilmesi ve dünyayı algılaması ve bu farkındalığın gelişmesi yaşadığı ortamın bu nitelikleri ile birebir ilişkilidir.

İnsanın bedeninin dünya ile karşılıklı varlığı yukarıda anlatıldığı gibi insan için bilişsel yararları olan bir durumdur ve insanın içinde yaşadığı ortam bu bilişsel yetileri ya geliştirir ya da engeller. İnsanın çevreyi bedensel olarak algısı reflektif bir süreç değildir; yani insan bunun farkında olmadan bu süreci yaşar. Asıl önemli olan da bu algısal zenginliğin kendiliğinden olup insanı bilinçaltından zenginleştirmesi ve doyurmasıdır. Beden ve çevre ontolojik olarak tekabül etmektedirler.

II. Kentsel Nitelikler

Kent içinde bireyin estetik nitelikte algısını mümkün kılan kentsel nitelikler ise şu başlıklar altında toplanabilir: dolaşım; vista - görüş alanı; mekân niteliği; ışık - renk; espri - mizah; insan ilişkilerini etkileyen unsurlar. Daha önce vurgulanan nitelikler kentteki fiziksel uygulamaların sonucu ise de burada yeniden bu uygulama alanlarını daha yakından tanıtmak gerekir.

1. Dolaşım

Piaget'nin çocuklarla yaptığı psikolojik incelemelerden de anlaşıldığı gibi, insanın algı ve bilişsel yetilerinin gelişmesi mekân içinde dolaşımı ile oluyor.[7] Kentin içinde bireyin serbest dolaşımı, modern edebiyatta, Baudelaire ve Benjamin ile, yeni bir yaşam anlayışının ifadesi olarak temsil edilir. "Kent, insanın eski labirent düşünün gerçekleşmesidir. Farkında olmadan 'flaneur' gerçeği aramak üzere yola çıkmıştır."[8] Sanayi devrimi ile sınırlılıklarını aşan birey kent içinde dolaşırken aynı zamanda kendi ruhsal mekânında dolaşmaktadır. Sembolik karşılıklardan dolayı insan kentin iç mekânını kendi içselliği gibi algılamaktadır. Orhan Pamuk'un İstanbul kitabı da kentin estetik mekân olarak insanın ruhsal açılımına verdiği zenginliği anlatır.[9] Bugün genelde dolaşım akla trafiği getirmekte ve kent dolaşımı ancak bu anlayışa ve yaya bölgelerinde ise daha ziyade ticari olanaklara hizmet etmek üzere uygulanmaktadır. Trafiğe gelince, kontrolsüz ve giderek daha fazla güce ve hıza göre ayarlanan bir trafik yine sürücüleri saldırgan kılarak insan ilişkilerine zarar getirmektedir.

2. Vista - Görüş Alanı

Ufuk çizgisi ve siluet, ve kent içindeki dolaşımda aksların ve yönlerin sezilmesinin anlamını vurguladık. Bu bağlamda Ankara üzerinde durabiliriz. Seyyid Gazi dağları ve Ankara'nın kuzey silueti hem yön belirttiği hem de kent ötesinde dağlarla doğal bir çerçeve kurduğu için çok anlamlıdır. Ancak Ankara bugünkü plansız gelişmesinden dolayı diğer yönlerde bütün doğal referanslarını kaybetmiştir. Farklı bir gelişme diğer yönlerde de önemli aksları belirtebilir, daha ilginç bir topografya üzerine kenti oturtabilirdi. Zira Ankara başlangıçta hem akarsuyu ve vadileri, hem de tepeleri olan bir kentti. Bugün bunlar yitirilmiş, Çankaya ve Dikmen gibi yerleşim alanlarına dahil olanlar da anlamlarını kaybetmişlerdir.

Kentin doğasının anlamında ve bu anlamın tarihsel değerinde kentin farklı görünüşleri üzerinde edebiyattaki referansların önemi Japon estetikçisi Kenichi Sasaki tarafından Basho'nun Hâikuleri ile örneklendiriliyor.[10] İstanbul'un güzelliklerinin aynı zamanda onun hakkındaki şiirler vasıtası ile de yaşadığı malûmdur. Bir kültür ortamı olarak kent, hakkındaki edebiyatla da estetik nitelik kazanır ve tarihsel olarak paylaşılır. Hatta aynı şey resim için de geçerlidir. Şefik Bursalı'nın ve Karaburçak'ın Ankara resimleri Ankara'nın kent estetiğini

belleğe saptar. Şehzade Abdülmecit'in "Boğazda Sis" resmi benzer bir manzara karşısında bizi taa eski tarihe, ressam Şehzadenin yaşantısına kadar götürür.

3. Mekân Nitelikleri

Kentin farklı kültür ve gelir ortamlarından gelen insanların sağlıklı ilişkiler içinde olması kentin estetik niteliğine en fazla etki eden unsurdur. Bu ilişkilerin ne şekilde geliştirilebileceği üzerinde farklı kuramlar var. Bunlardan en tartışılanı Andrew Feenberg'ün "bireyin el işi ile müdahale ettiği aletler ve cihazların, farklı beceriler gerektirdikleri için işbirliğine yol açtıkları, ancak yeni teknolojilerin bu tür insan becerilerine gereksinim göstermedikleri için insanlar arasında işbirliği ve sağlıklı ilişkilerin de sonu demek oldukları" düşüncesidir. Teknoloji öncesi kentlerde, örneğin ısınmak için, soba, baca temizleyicisi, kömür, kömür taşıyıcısı, soba kurucu, cürufçu gibi kişilerin iletişimi gerekirken yeni teknolojilerle bu işler otomatikleşmiştir. [11] Bu ilişkilerin azalması mekânların sığlaşmasını beraberinde getirmekte, kent halkını ilişkisiz ve yabancı kılmaktadır. Kent mekânlarında hareket gittikçe zorlaşıyor, gürültü ve ekonomik baskı artıyorsa, birbirine yabancı insanların giderek daha düşmanca davranışları ve saldırganlık da o nispette artacaktır. Albert Borgmann ise eski aletlerin egemen olduğu ilişkilerin mekânlarını "yoğun" mekânlar, yeni teknolojilerin egemen olduğu mekânları ise "sığ" mekânlar olarak yorumlamaktadır. [12] Bu kuramlardan hareket eden Andrew Light ise kentteki gündelik yaşamın, teknolojinin mekânları sığlaştırdığı yerde bile bir derinlik getirebileceğini, önemli olanın kentin mekânı içinde dolaşarak gündelik yaşamı tadabilmek olduğunu ve Wim Wenders filmlerinin kentlerdeki estetiği bu şekilde gösterdiğini ileri sürer. [13]

Kentin mekân niteliklerini ayrıca geleneksel bir kavram ile de değerlendirebiliriz; mahalle kavramı. Mahalle, İngilizcedeki "neighborhood" sözcüğünde de belli olduğu gibi komşuluk ilkesi üzerine kurulmuş bir mekân kavramıdır. Aynı mekânda oturan insanların zaman içinde geliştirdikleri ilişkiler dolayısı ile mekân yoğunluk ve derinlik kazanır. Postacı, bekçi, çöpçü, gazeteci, mahalledeki farklı esnaf zaman içinde bir akrabalık değeri kazanır.

İtalyan kentlerinin en önemli niteliklerinden biri hâlâ bu mahalle niteliğinin yaşamasıdır; birey



Kent mobilyası, Barselona

sokağa çıktığı anda kahvesini içerken, gazetesini alırken öncelikle sosyal ilişkilerin keyfini çıkarmaktadır. Kuşkusuz her birey kendi sosyal çevresini bir yerde oluşturacaktır, ama bunun kentin hareketi ve işleyişi içinde oluşması kente estetik nitelik ve sevinç ve sevgi unsuru getiren bir şeydir.

4. Işık-Renk

Modern mimarinin her türlü süs ve dekora karşı duruşu ne yazık ki kentlerdeki renk ve espriyi yok ederek tamamen güce hizmet eden bir anlayışın biçimini ortaya koyan bir mimari geliştirmiştir. Bugün "corporate image" denilen, kapitalist ekonomi güçlerinin soğuk ve keskin imajı kentlerde de acımasız, gri metal renk arabalarla koşut, devasa ve genellikle perde duvar şeklinde yüzeylerle kaplanmış kişiliksiz yapıları insanın karşısına dikmektedir. Psikolojik araştırmaların gösterdiği gibi renk neşe ve umut kaynağıdır, renk iştah açıcıdır ve enerji vericidir. Buna karşın bugün Ankara'da imara yeni açılan



Kent merkezinde sosyal yaşam, Parma İtalya

alanlarda gördüğümüz renklilik de hiçbir inceleme yapılmadan gelişigüzel uygulanmış Kitsch olarak karşımıza çıkıyor. Bir kentte renk ve ışık kaynaklarından en önemlisi de bitkidir. Bitkiler oluşturdukları rutubet vasıtası ile de ışığı yumuşatır ve renklerin yayılımını sağlar.

5. Espri - Mizah

İnsanlar arasında iyi ilişkiler, olumsuzlukların da espri ile karşılanmasına neden olur. Eski katedrallerdeki süslemeler, kent heykelleri, İsviçre evlerinin, otellerinin duvarlarındaki resimler bu tür mizahi imgelerle doludur. Gülmek, gülüp geçmek, neşeli olmak sonuçta bir kentin insana verebileceği en önemli estetik duygudur.

Sonuç

Bu incelemede "estetik" bireyin bütüncül algıları ve bedensel olarak katılımı açısından ele alındı ve açık ve güvenli bir algının ve katılımın kentin estetik niteliklerini yaşamak için en önemli koşul olduğu ileri sürüldü. Daha önemlisi kentten alınan estetik hazzın ancak sosyal ilişkilerin olumlu kapsamı içinde anlam taşıyacağı ileri sürüldü. Bu açıdan bakıldığında, ne yazık ki, güç, para ve hızın geçer kriter olduğu ve sokaktaki sade insana, zayıfa, fakire, sakat ve yaşlıya, yavaşa ve arabasıza değer verilmeyen bir ortamda estetikten söz etmek güçtür. Zira her an bireylerin haysiyetlerinin kırıldığını, insanların üzerine gidildiğini algıladığımız bir ortamda, eğer bir güzellik



Kentte mizah, Los Angeles



Eskiden Güven Park ile görsel olarak bütünleşen Kızılay'ın bahçesinin yerini alan yeni Kızılay binası
Fotoğraf Cânâ Bilsel

varsa da onu algılamak olanaksızdır. Bugün Türkiye'nin birçok kentindeki ortam bu duruma dönüştürülmüş, kabalık, kabadayılık ve saldırganlık geçerli değerler haline gelmişlerdir. Kentlerin tekrar estetik değer kazanması insanları tekrar birbirlerine yaklaştıran ve dost kılan fiziksel koşulların yaratılması ile olabilecektir.

DİPNOTLAR

[1] Pulsa, "The City As An Artwork", Arts of the Environment, Gyorgy Kepes (der.), George Braziller, New York, 1972, s. 208–220.

[2] Andrew Light, "Wim Wenders and the Everyday Aesthetics of Technology and Space", The Journal of Aesthetics and Art Criticism, Cilt 55, S. 2, Bahar 1997, s. 215–229.

[3] Paul Crowther, "Phenomenology of the Visual Arts", Stanford University Press'de yayın halinde metin, 2008.

[4] Pierre Bourdieu, "Social Space and Symbolic Space", Practical Reason, Stanford University Press, Stanford, 1998.

[5] Çağatay Keskinok'un sözel anlatımından aktarılmıştır.

[6] Crowther bu düşüncelerini Schmarsow'un kitabına dayandırmaktadır: August Schmarsow "The Essense of Architectural Creation", Empathy, Form and Space: Problems in German Aesthetics, 1873–1893; H. F. Mallgrave ve Ikonomou, Getty Research Institute, 1994, s. 281–297; Crowther metninde s. 201.

[7] Jean Piaget ve Bärbel Inhelder, The Child's Conception of Space, the Norton Library, New York, Fransızcadan İngilizceye çeviri: F. C. Langton ve J. L. Lunzer, 1967.

[8] Walter Benjamin, Gesammelte Schriften, Tiedemann (der.), Frankfurt/.Suhrkamp 1983, Cilt V1 ve V2. çeviri yazarın.

[9] Orhan Pamuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

[10] Kenichi Sasaki, "Historicity in Townscape and Landscape", Issues in Contemporary Culture and Aesthetics, Jan Van Eyck Akademie, Nisan 1998, S. 7, s. 76-87.

[11] Andrew Feenberg, Alternative Modernity: The Technical Turn in Philosophy and Social Theory, University of California Press, 1995.

[12] Albert Borgmann, Technology and the Character of Contemporary Life, University of Chicago Press, 1984.

[13] Andrew Light, "Wim Wenders and the Everyday Aesthetics of Technology and Space", JAAC, Cilt 55, S. 2, Bahar 1997, s. 215-229.

ANKARA:
OLUŞUM HALİNDE BİR BAŞKENT

Alan Lessoff, *Tarih Profesörü Illinois Devlet Üniversitesi, ABD*

Ailem ve ben, Ocak 2006'da Ankara'ya ilk kez geldiğimizde şehrin kırılganlığı, hiç de resimsi olmayan görüntüsü ve biçimsizliği bizi derinden etkiledi ve büyüledi. Eşim, Mineke Reinders, enerjisini ve ilgisini eski Ankara'nın kırılganlığını aktaran ve bu sonbaharda Ankara Bağ Evi'nde ve Hollanda Yüksek Öğretim Enstitüsü'nde sergilenen resimlerine yoğunlaştırdı.[1] Bu sergiyle ilintili olarak VEKAM benden, Ankara hakkındaki akademik savlarımdan çok, aralıklarla iki yıl süren çalışma ve gezilerime ilişkin izlenimlerimi sunmamı istedi. Bu makale o sunumun yeniden gözden geçirilmiş halidir. Kentbilimciler, karşılaştıkları şehirlere ilişkin çoğu zaman geniş çaplı izlenimler edinir ve bu şehirleri anlamlandırırlar; fakat bu düşüncelerini, konu hakkında bilgi sahibi ve ona eleştirel bakabilen bir okuyucu kitlesiyle paylaşma fırsatı nadiren ellerine geçer.

Kent tarihi ve kent kuramlarına ilişkin birikimimden hareketle, Ankara'yı öncelikle genel olarak, daha sonra da belirli noktaları inceleyerek anlamaya çalıştım. Avrupa'da Max Weber ya da Georg Simmel ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Chicago Okulu sosyologları ve Robert Park ile tanınan, kentleri sistemler, organizmalar ya da "ekolojiler" şeklinde çözümleyen Avrupa ve Amerika geleneği, son birkaç onyılda birçok eleştiriyle karşılaşmıştır. Ancak yine de, bu bakış açıları şehre ilişkin genel bir kavrayış geliştirmekte son derece yararlıdır. Bu bakış, öncelikle kenti şekillendiren en önemli olguların incelenmesini önerir. Bunlar kentin fiziksel çevresi ve coğrafi durumu, doğal çevreyle ilişkisi ile bu kentteki toplumsal işlevler ve rollerdir.

En genel hatlarıyla düşünüldüğünde Ankara'da iki önemli olgu öne çıkar. Bunlar belirgin olmakla birlikte yinelenmelerinde yarar vardır. Birincisi Ankara'nın işlevsel açıdan gerçekten de bir siyaset, yönetim ve bilgi kenti olduğudur. Çağdaş kentlerde yer alan diğer ortak işlevler (ticaret, finans, sanayi, tüketim ve eğlence) Ankara'da bulunmakla birlikte; siyaset ve hükümet ile, bunlarla ilişkili meslek ve hizmet etkinlikleri kentin büyümesini desteklemekte ve kimliğini şekillendirmektedir. Ankara'nın 1923'ten beri süregelen başkent rolü, geleneksel tüccar/zanaatkâr şehri rolünün önüne geçmiştir. Ulus'ta hala izleri bulunan bu geleneksel şehri bugün koruma çabalarının ana konularından biridir.

Washington'un büyük bir kent olarak ortaya çıkışıyla ilgili iki kitap ve bazı makaleler yayınlamış birisi olarak Ankara'ya karşı hemen bir aşinalık duyumsadım. Son onyıllarda özel sektörün büyük gelişimine rağmen, Washington da öncelikli olarak bir siyaset ve hükümet merkezi olarak kalmıştır. Dünya'nın çeşitli yerlerindeki kentbilimciler başkentlerin diğer kentlerden nasıl ayrıştığını tartışmaktadırlar. Ankara'nın coğrafyasına, şehirdeki yaşama ve

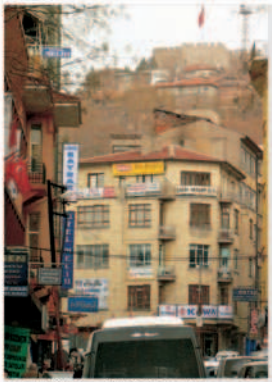


Resim 1 Karasal bir vadi kenti Valley City

kültüre ilişkin genel bir fikir edinmek için en kolay yol onu başka başkentlerle karşılaştırmaktır. Bu düşünce fazla basit görünmekle birlikte, birçok ülkede başkentlerin geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve bu şehirlerin sembolik yönden ve uygulama açısından bulundukları ülkelerde daha fazla etkiye sahip olmaları yönündeki çabalara Türkiye'de Ankara'nın örnek oluşturduğunu düşünmek anlamlı olmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nin farklı tarihinin ve ülkenin içinde bulunduğu özel koşulların Ankara'yı nasıl şekillendirdiği göz önüne alındığında, başkent insana yabancı gelmeyen bir şehirdir. Onun ilk akrabaları, Ottawa, Canberra, Yeni Delhi, Brasilia ve ayrıca Washington'dur. İçinde bulundukları ülkelerin iş ve düşünsel yaşamının ve siyasi gücünün yoğunlaştığı, Londra, Paris, Berlin, Tokyo ve Meksiko Şehri gibi çok boyutlu anakentlerle ise uzaktan akrabadır. **(Resim 1)**

Ankara'ya ilk kez gelen birinin dikkatini çeken ikinci olgu ise onun deniz seviyesinden yüksekte, ulaşım için kullanılabilecek akarsulardan ve bunun gibi, büyük bir şehir için gerekli kabul edilen diğer coğrafi öğelerden uzakta, Orta Anadolu'nun kurak bir vadisindeki konumudur. Coğrafi yeri açısından Ankara, plancılarının Potomac ve Anacostia nehirlerinin kesiştiği yerde özenle konumlandırdıkları Washington'dan çok, Canberra'yla ya da Brasilia'yla benzerlik gösterir. Gerçekten de Ankara, Kuzey Amerika'nın batısında bir anda yükselişe geçen Phoneix ve Las Vegas gibi çöl kentleriyle ve onların yeterli su sağlamakta karşılaştıkları teknolojik, çevresel ve siyasi güçlükleri yaşamasıyla ortaklaşır. Türkiye'deki bütün büyük şehirler, hatta tüm çağdaş kentler, kentsel saçaklanma ve uydu gelişmelerle ortaya çıkan (mekânsal) parçalanma, bunaltıcı uzunluktaki evden-işe-işten-eve gitme süreleri ve boğucu trafik sıkışıklıkları gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Ankara'nın bulunduğu yer büyük olasılıkla bu evrensel sorunları daha da derinleştirmektedir; çünkü bu kentte, kentsel yayılma uzun bir doğu-batı koridoru boyunca, konut ve ticaret uydu yerleşimlerinin yollarla ya da toplu taşıma sistemleriyle ulaşılması zor ve pahalı olan tepelere ve vadilere dağılması şeklinde gerçekleşmektedir.

Ankara'nın yayılması ve mekânsal parçalanması son otuz ilâ kırk yıl içerisinde bir patlama şeklinde, hatta anormal bir biçimde gerçekleşmiştir. Kentin merkezi alanlarında derli toplu ve tümleşik bir kent ile kontrollü ve kentli yaşam biçimi vizyonlarının izlerini görebilmek mümkündür. Bu vizyonun –belki de en çok yanlış anlaşılmış olan- örnekleri Ulus'un aşağı kesimlerinde, Anafartalar ve Hisar caddelerinde görülür. Erken Cumhuriyet dönemi düşünüldüğünde, Ulus Meydanı'ndan çevreye



Resim 2- Eski Ankara ve Erken Cumhuriyet şehri

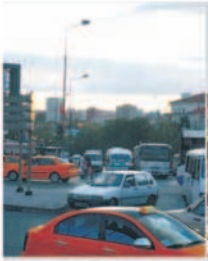


Resim 3- Geleneksel kentte restorasyon ve yenileme

ışınsal olarak uzanan görkemli kamu yapıları, müzeler, bankalar ve anıtlar akla gelir. Fakat Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki resmi, ticari ve evsel yaşam çoğunlukla Ulus'ta 1920'lerde ve 1930'larda inşa edilmiş, mütevazı ama yine de nitelikli ofis, apartman ve otel yapılarından oluşan kümelenmede yer almıştır. Bu sokaklarda dolaşırken ve yetmiş yıl öncesini düşünürken, hem kozmopolit hem de yöresel bir yaşam biçimi, Türkiye'nin değişik bölgelerinden ve sosyal kesimlerinden Türklerin, isteseler de istemeseler de birbirleriyle etkileştikleri bir başkent hayal edilebilir. **(Resim 2)**

Benim Ankara'da geçirdiğim süre boyunca, üzerinde en fazla düşündüğüm ve çaba sarf ettiğim konu, bu yanlış anlaşılmış erken 20. yüzyıl şehrinin değerlendirilmesinin ve onu koruma isteğinin nasıl desteklenebileceğiydi. Buna karşılık, en önemli ve en acil koruma kararları şüphesiz ki Kale'den aşağıya doğru yayılmış modern öncesi Ankara'ya yöneliktir. Bu alanlarda hızlı bir şekilde yapılan yenilemeler ise – ki çoğu zaman büyük ölçekte olup tekil binalarla ilgili ayrıntıda pek az çalışma yapılmıştır– 1923 öncesinin, esnaf ve zanaatkârların eski Ankarası'ndan kalanları tehlikeye atmaktadır. **(Resim 3)** Tarihi bir bölgenin korunması, onun yeniden canlandırılması mutenalaştırmaya ya da turistik gelişime indirgemeden başarılacaksa, kamu yetkilileri, tarihçiler ve koruma uzmanları korumak istedikleri yapıların ve alanların niteliklerini özgürce ve etraflıca tartışabilmelidirler. Taraf olan gruplar her konuda anlaşmaya varamayabilir; fakat farklı yapıların restorasyonunun ne tür yaşam biçimlerini ve hangi dönemleri öne çıkaracağı konusunda aralarında iletişim içerisinde olmalıdırlar. Koruma uzmanları, finansal ve uygulamaya dönük nedenlerle her zaman taviz vermek durumunda kalmaktadırlar. Fakat Eski Ankara düşünüldüğünde, restorasyon çalışmalarında binaların hangi malzemeler ve tekniklerle inşa edildiklerine, gerçekleştirildikleri zamanlarda nasıl göründüklerine ve geçen zaman içerisinde hangi etkinlikleri barındırdıklarına fazla dikkat edilmiyor olması endişe vericidir.

Ulus'tan Cumhuriyet ya da Atatürk Bulvarları üzerinden uzaklaşırken, modern başkentlerin planlamasıyla ilgilenen birinin dikkatini çeken ilk şey 20. yüzyılın son onyıllarında, önceden öngörülememiş olan kentsel büyümenin,



Resim 4 Ulus Meydanı, Eylül 2008 - Öngörülemeyen büyümenin baskısı altında bir başkent



Resim 5- Sıhhiye'de Hitit Anıtı

Christoph Lörcher'in ve Hermann Jansen'in incelikli ve görece mütevazı ölçekteki başkent planlarının nasıl dışına taştığıdır.[7] 1960'lar gibi yakın bir dönemde bu şehre aşina olan Amerikalıların bana anlattığı Ankara, Erken Cumhuriyet dönemi yöneticilerinin yaratmak istediği gibi, sıra ağaçların gölgelediği bulvarlarıyla, nezih ve medeni bir şehir olarak deneyimlenebiliyordu. Ancak herhangi bir şehir – belediye yetkililerinin iyi düşünülmüş planları tutarlı ve kararlı bir biçimde uyguladığı bir yerde bile – Ankara'nın yaşadığı gibi bir nüfus patlamasına karşı nitelikli bir ortamı sürdürebilmekte zorlanır. Erken Cumhuriyet dönemi yöneticileri, bu dergiyi okuyanların bildiği gibi, 300 000 kişilik bir başkent planlamışlardı, oysa bugün dört milyon insan bu kentte yaşamaktadır. Bu durum planlama, altyapı, kamusal mekânlar ve hizmetler üzerinde olağanüstü baskılar yaratmıştır. **(Resim 4)**

Washington, araştırdığım dönemlerinde, buna zıt bir başka sorunla karşılaşmıştır: 1790'larda, Fransız mühendis Pierre Charles L'Enfant, bir milyon kişilik bir başkent için iddialı bir plan geliştirmişken, 1870 gibi geç bir tarihte şehirde sadece 132 000 kişi yaşıyordu. Bu yavaş büyüme Washington kentinin, 1790'lardaki özgün görkemli kent öngörüsünün boş bir hayal gibi görülmesine neden olacak kadar karışık ve zayıf bir görünüme sahip olmasına neden olmuştur. 1800'lerin sonlarında, olağanüstü maliyetlerle ve büyük siyasi tartışmaların arasında, federal ve yerel yetkililer kentin özgün vizyonunu gerçekleştirebilmek ve Washington kentini – kendi belirttikleri şekliyle – "Ulusa yakışır nitelikte" kılabilmek için, kamu yapıları, parklar ve altyapı projelerine girişmişlerdir. Bu çaba, L'Enfant'ın 1792 tarihli planının Daniel Burnham ve diğer tanınmış mimar ve tasarımcılarca güncellenmesi ve (günün şartlarına) uyarlanması olan 1902'deki ünlü McMillan Planı'yla doruğa çıkmıştır. McMillan Planı, güçlü karşıtları olmuş olmasına ve birçok siyasi mücadeleye konu olmasına rağmen, başarılı ya da daha az başarılı yanlarıyla, Washington'ı daha sonraki onyıllar içerisinde yönlendirmiştir. 1910'larda ve 1920'lerde Birleşik Devletler, McMillan Planı'nı ABD Güzel Sanatlar Komisyonu, Ulusal Başkent Planlama Komisyonu gibi tanınmış mimar ve plancıların başkent üzerinde sürekli denetimini sağlayan kurumlar aracılığıyla desteklemiştir. Ankara'da bu tür çabaları, yani, özgün başkent planlarını bugünkü koşullara göre güncellemek için toplu çabaları örgütlemek üzere ne yapmak gerektiğini merak etmekteyim. Ankara'yı yeniden planlamanın gerektirdiği politikalar, bir yüzyıl önce Washington'da görülenlerden de karmaşık ve tartışmalı olacaktır: İmarı tamamlanmamış bir şehri yenilemek ve güzelleştirmek, hızlı ve kontrolsüz büyümenin altında gömülmüş bir şehri yeni baştan yaratmaktan çok daha kolaydır. Demokratikleşme yönündeki gidişatıyla Türkiye, Ankara için, Vali Haussmann'ın 1850'lerin ve 1860'ların eski ve sıkışık Paris'ini yenilemekteki



Resim 6- Anıtkabir'den Kocatepe Camii'nin görünümü



Resim 7- Resmi bir şehir, bazen "bir yüzü olmayan", belirli ulusal bir imgesi olmayan bir şehir

sıkı idare yanlısı (otoriter) yaklaşımını tercih etmeyecektir.

Yirminci yüzyılın başında Washington'ı yeniden planlayanlar için, anıtların ve hükümet binalarının uygun bir ulusal üslûbu yansıtmasının sağlanması çok önemsenen bir konuydu. Beaux-Arts ve City Beautiful hareketlerinin etkisiyle, Neoklasisizm ve Rönesans canlandırmacılığının uyarlamalarını, soylu, ama aynı zamanda demokratik olduklarına inanarak, bu üslûplarda inşa edilmiş mimarinin imparatorluk ve monarşi çağrışımlarına rağmen tercih etmişlerdi. Birçok Amerikalı, o zamanlarda ve bugün de, hükümetin siyasaları ve nasıl çalışması gerektiği konusunda şiddetli fikir ayrılıklarında olsalar bile, Washington kentinin mimarisindeki bu sembolizmi ve üslubu benimsemişlerdir. Ankara'nın yeniden planlanması ise ulusal sembolizm konusunu uzlaşması zor bir tartışmaya açacaktır. **(Resim 5 ve 6)** Anıtkabir, Ankaralılarca ve çeşitli sosyal gruplardan Türk vatandaşları tarafından görünüşü ve ölçeği ile kabul gören birkaç anıttan ve kamusal mekândan biridir. Bazı Erken Cumhuriyet dönemi binaları modernist yeniliklerle Osmanlı mirası arasında ilginç bir denge kurarken, 20. yüzyıl ortalarında inşa edilen kamu binaları – 1961 tarihli Büyük Millet Meclisi binasına değin – insanı yabancılaştırmayan modernist bir ağırbaşlılık taşır. 1960'lardan sonraki onyıllarda inşa edilen birçok bakanlık ve diğer kamu yapısı çok büyük yer kaplarken, belirli bir imgeyi ya da üslûbu temsil etmektense, belki bir kimliği (yüzü) olmayan, ancak fazla güçlü bir kurumsallığı sunar. Bu durum bakanlıkların etrafını saran parmaklıklar ve görevlilerce korunan alanlar ve anakent içerisinde askeri kullanımlar tarafından kapatılmış bölgelerle daha da kötüleşmektedir. Sonuçta ortaya çıkan, parmaklıklarla ve bloklarıyla parçalara ayrılmış, insanların bir ulus olarak kendilerine ait olduğunu hissedemedikleri bir şehirdir. Demokratik bir başkentte, insanlar ve fikirler bu kadar çok engelle karşılaşmadan akmalıdır. Başkent için uygun bir ulusal üslup konusunda uzlaşmak, bugün Türk toplumunda ve tarihinde Cumhuriyet'in ve dolayısıyla Ankara'nın ortaya koyması gereken imge üzerinde bile bir uzlaşı yokken, çok zor görünmektedir. **(Resim 7)**

Eğer Türkler ve Ankaralılar Cumhuriyet'in güçlü ve zayıf noktaları konusunda barışarak uzlaşmaya varabilirlerse ve sonrasında Ankara'yı bir başkent olarak kalplerine alırlarsa, o zaman yirminci yüzyıl ortalarında kent dokusunu – resmi kentten çok konut, hizmet ve rekreasyon alanlarıyla- modernleştirme ve Avrupalılaştırma çabalarına özel bir değer verebileceklerdir. Başkentlerin gelişimiyle ilgilenen bir kent tarihçisi için Ankara'daki en ilginç yerler arasında Kızılay, Kavaklıdere, Çankaya ve Maltepe sayılabilir, çünkü bu alanlar apartmanları, dükkânları ve ofisleriyle, 20. yüzyıl ortalarında Ankara'nın Türkiye'nin geneline yaymaya çalıştığı kozmopolit ve modernleşen yaşam biçimini



Resim 8-9 Bahar başlarında bir hafta sonu Kızılay; Maltepe'de bir apartman. Yirminci yüzyıl ortalarında kentsellik.

çağrıştırmaktadırlar. Bu semtlerin sokakları Barselona'yı, Viyana'yı ya da Münih'i gezmiş birisi için anlamlıdır. Fakat Ankara ancak, 1980'lerden bu yana gelişmekte olan ve mimarisi, sembolizmi ve ortamı açısından, bugün birbiriyle çatışma haline görünen alanlar, insanlara aynı şehrin yalnızca farklı olan kısımları şeklinde görünmeye başladığı zaman Türkiye'nin başkenti olarak yerini sağlamlaştıracaktır. İnsanlar Bilkent'i ya da Ümitköy'ü, örneğin, Keçiören'le birlikte aynı şehre ait gördüklerinde bugünün bölünmeleri ve öfkeleri nihayet geçmişte kalacaklardır. Çevremizde ortaya çıkan yeni konut şehri, bir ortak duyarlılığı desteklemek için hala fazla parçalı ve kendi içinde çelişen durumdadır. Belki de yeni Ankara, belirli bir imgesi olan tek bir şehir gibi görünemeyecek kadar dağınık ve parçalıdır. **(Resim 8 ve 9)**

Ankara için geniş çapta kabul görmüş bir kimlik ve yönelim, belediye yönetiminin desteğiyle ortaya çıkmak durumundadır; ancak bu, yakın gelecek için pek olası bir senaryo gibi görünmemektedir. Ankara'nın Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, onlara yöneltilen eleştiriler, birçok ülkede kent yönetimlerinin karşılaştığı ortak ikilemleri ve çatışmaları göstermenin yanında, şehirde ve Türkiye'de bugün görülen siyasi ve kültürel bölünmeleri de yansıtmaktadır. Ankara'nın yerel yönetimlerinin çalışma yöntemleri ve öncelikleri ile büyük Amerikan şehirlerinin fırtınalı siyasi tarihi arasında bir benzerlik görmekteyim. Birçok Amerikan şehri, kentlilerce sert hatta bazen ilkel üsluplarıyla tanınan, olağanüstü siyasi güçteki "patron"ların ortaya çıkışını sağlamıştır. "Sokak düzeyindeki siyasetin"[2] en çetin halinin ürünleri olan bu patronlar icraate dönük yaklaşımları ile sıradan insanların talep ettiği, iş, küçük ölçekli iş geliştirme, konut, ulaşım ve kamu hizmetlerini sağlamayı başarmışlardır. Amerikan kentinin patronlarından, işçi sınıfının ve alt-orta sınıfın saygın ve kültürlü gruplara yönelik hoşnutsuzluğunu paylaşan ve dile getiren bazıları, meslek insanlarının tavsiyelerinden uzaklaşıp eğitimli kesimin görüşlerine kasıtlı bir karşıtlık sergilemişlerdir. Öte yandan kimi diğer ünlü patronların, örneğin Chicago'lu Daley ailesinin, işçi sınıfı seçmenlerini yabancılaştırmadan mimarlar ve plancılarla bağlantılarını sürdürebildikleri bilinmektedir.

Ankara bu gerilimleri kendisine özgü şekilde sergilemektedir. Ayrıca, Ankara başkentlerde görülen, ulusal hükümeti barındıran şehir üzerinde ulus-devletin yasama gücünün, yetki ve sorumluğunun sınırlarının belirgin olmamasından kaynaklanan çelişkilerden olumsuz yönde etkilenmektedir. Federal-yerel çatışması Washington'ı da bütün tarihi boyunca kısıtlamıştır. Bununla birlikte, son yıllarda federal planlama kuruluşları, ulusal hükümetin müdahalesini gerektiren konularla, belediye kurumlarına bırakılması gereken konuları net bir şekilde ayırt etmeye çalışmaktadır. Türkiye'deki büyükşehirleri ilçe belediyelerine bölme sistemi, kent yönetimini insanlara yakın tutup semtlere karşı sorumlu kılmakla birlikte anakentin bütününü konu alan sürdürülebilir politikalar geliştirmek isteyenler için daha çok zorluk yaratmaktadır. **(Resim 10)**

Bir yabancının, mahallelerde yaşayan insanların kısa vadede istedikleriyle şehir planlama ve kentsel tasarım uzmanlarının uzun vadede

tavsiye edebilecekleri arasındaki gerilimleri algılamasının birçok yolu vardır. Parklar ve kamusal mekânlar bu gerilimlerin odaklandığı alanlardır. Ondokuzuncu yüzyılın büyük peyzaj mimarı Frederick Law Olmsted'den etkilenen Amerikalı park tasarımcıları, parkların ve kamusal mekânın, doğal olmayan, aşırı yoğun ve gergin şehirle huzurlu bir zıtlık oluşturan incelikli sanat biçimleri içermesi gerektiğini sıkça dile getirmişlerdir. Toplumdaki genel görüşle uyum gösteren kent yönetimleri ise çoğu zaman pastoral park kavramına karşı çıkmıştır; çünkü meşgul işçi sınıfı boş zamanlarında gideceği, içinde rekreasyon ve seyirlik gösteriler barındıran, düşük maliyetli kamusal mekânlar talep etmektedir. Ankara'nın kamusal mekânlarında benzer bir sorunun nasıl görünür hale geldiğine ilişkin birçok örnek verilebilir. Şehrin karmaşasından yalıtılmış korunaklı parklar ile, kentlilere eğlence sunan parklar arasındaki ikilemin net bir çözümü yoktur. Ancak, planlamadan sorumlu meslek insanlarıyla yerel yönetimin yetkilileri arasında daha sağlıklı bir iletişim ile, kamusal mekânın daha duyarlı tasarımı ve sürdürülmesiyle ve bunlarla birlikte, rekreasyon için çok az zamana ve maddi kaynağa sahip sıradan insanlara çekici gelen kamusal mekânlarla bu ikilem çözülebilir. **(Resim 11 ve 12)**

Amerika Birleşik Devletleri'nde gayrimenkul geliştirme faaliyetinin, büyük kentlerin yönetimlerini huzursuz eden rolü düşünüldüğünde; Ankara'nın siyasetine, planlamasına ve gelişmesine ilişkin en büyük kaygılarını, anakent ve ilçe düzeylerindeki belediye yetkilileri ile büyük ölçekli konut, ofis yapısı ve alışveriş merkezi projeleri arasındaki belirsiz ilişki etrafında şekillenmektedir. Ankara'daki alışveriş merkezlerinin kamuoyundan en fazla tepkiyi aldığı görülmektedir. Gerçekten de, yetkililerin bu kadar fazla perakende satış alanının inşasını meşrulaştıran finansal öngörüleri yeterince dikkatli inceleyip incelemediği merak konusudur. Bu binaların, ekonomik başarısızlıkları durumunda başka kullanımlar için değerlendirilmesi zordur. Özellikle de otoyollar ve otopark alanları da işin içine girince, içerisinde yürünmesi mümkün olmayan, çirkin bir yapılaşma kent peyzajı içerisinde yayılmaktadır.

Konut alanı geliştirme modelleri daha da büyük endişeler yaratmaktadır. Binlerce küçük ve orta



Resim 10 Altındağ Belediyesi Binası ve Ulus



Resim11 Keçiören, 2008 birbiriyle rekabet eden kamusal mekân anlayışları



Resim 12 Gençlik Parkı, 2008 - Erken Cumhuriyet dönemi kamusal mekânında yenileme



Resim 13 Büyük ölçekli gayrimenkul geliştirme ve saçaklanmış şehir

büyüklükte apartman bloğu, öbekler halinde tepelerde ve vadilerde yükselmektedir. Daha küçük apartmanların sahipleri ve müteahhitleri çoğu zaman ortaya yeni çıkmış, fakat emin adımlarla ilerleyen, yerel yöneticilerin uyumlu olma eğilimde olduğu gruplar arasından, bu semtlerden çıkmış iş insanlarıdırlar. Dolayısıyla, yerel yöneticiler, yapıları etraflıca denetleme olanakları olsa bile, gereken durumlarda harekete geçmeyebilirler.

Büyük konut blokları ve konut parselasyonları ise girişimci, küçük ölçekli işletmelerden çok - sorunlara neden olan bir diğer kaynak olan - büyük ölçekli işletmeleri temsil etmektedir. Ankara'nın etrafında ortaya çıkan bazı büyük konut blokları ve iş merkezleri gelişmeleri, tasarım, mühendislik, malzeme, inşaat, pazarlama ve yönetim için olağanüstü büyüklükte sermaye gerektiren yatırımlardır. Böyle projeler yapı denetçileri tarafından, ancak şans eseri yeterince incelenebilirler. Bu yeni gelişme alanları, en iyimser tahminle, kent formunun saçaklanmasını hızlandırmaktadır. **(Resim 13)** Ayrıca, bu projeler yol, kanalizasyon, su, tesisat, eğitim, sağlık, itfaiye, polis vb. gibi her türlü altyapı ve çevre üzerinde hatırı sayılır boyutlarda baskı oluşturmaktadırlar. İnsanlar konut ve iş istediklerinde ve siyasetçiler büyük ölçekli gayrimenkul geliştiriciler üzerindeki kontrollerini sürdürmeye gereksinim duyduğunda, projelerin kamuoyuyla paylaşılmış arazi kullanım planlarıyla eşgüdüm içinde ve yetkinlikle tasarlanmış olması için gereken değerlendirmenin ve şeffaflığın sağlanması çok zordur.

Sözlerimi bitirirken bir küçük ve bir büyük meseleye dikkat çekmek istiyorum. Bir başkent, önemli kurumların şehri olarak düşünülür: Yasama, bürokrasi, askeri kurumlar, mahkemeler, bankalar, örgütler, partiler vs. Öte yandan, bu kurumların etrafında, günlük hayatın küçük bir ölçekte sürdüğü, çarpıcı bir giriftlikte ve sıradanlıkta bir Ankara oluşmuştur. Kimi zaman cepheleri kaplayan ve her köşeye ulaşan tabelaların fotoğraflarını çekerek şehirde dolaştım. Kimileri tabelaların fazlalığını belediyenin sınırlaması gereken bir yayılma olarak görmekteler. İnsan, bu estetik amacın tabelaları kontrol altına alıp onların yansıttığı canlılığı da baskılamak şeklinde olmayacağını umuyor. Ankara'daki küçük işletmelerin kaç tane tabelası vardır acaba? Elli bin? Yüz bin? Acaba ortalama kaç kişi çalışıyordur, tabelaların temsil ettiği her bir işletmede? Dört? Altı? Sekiz? Her bir yöneticiyle ya da çalışanla aynı çatı altında yaşayanlar toplamda kaç kişi eder? Bu

soruların yanıtları çok büyük sayılardır, ama şu kesindir ki tabelaların, bir bütün olarak, başarıları ve başarısızlıkları; umutları ve endişeleri ile dostlukları ve rekabeti temsil etmesi etkileyicidir. Başkentte kasvetli ve baskıcı bir kurumsalcılık eğilimi bulunsa da, tabelalar, birçoğu amiyane ve çirkin olsa bile, hayatı temsil eder. **(Resim 14)** Bir ofis yapısında, bu tabelalardan birinin ardında çalışanlardan kaçının kimliksiz bir hükümet binasında çalışan bir yakını ya da arkadaşı vardır acaba? Benim için, tabelalar şehri yaşamaya değer kılan, düzen ve karışıklık arasındaki gerilimi temsil etmektedir.

Ana konuya gelirsek, Ankara'daki birçok çatışma ve işleyiş endişe verici olsa da, olağanüstü bir şehir önümüzde, sorunları daha da ciddiyet kazanarak ve çirkinleşerek de olsa şekillenmektedir. Ulus-devletin kurumları etrafında meslek, ticaret ve kamu kuruluşları; yabancı hükümetlerin ve uluslararası işletmelerin temsilcileri; iletişim ve medya kuruluşları, araştırma kurumları ve üniversiteler toplanmaktadır. Son elli yılda Ankara'da, idari ve iktisadi yapıları; araştırma ve eğitim öncelikleri açısından şaşırtıcı bir çeşitlilik gösteren bir düzineden fazla üniversite kurulmuştur. Gelişim alanları kampüsleri çevreledikçe, ODTÜ'nün, Bilkent ve Hacettepe Üniversiteleri'nin yer aldığı Ankara'nın güneydoğusundaki geniş ve daha önce (kentten) yalıtılmış olan alan, canlı bir yüksek öğretim bölgesine dönüşecektir. Anakent alanına dağılmış tüm üniversiteler, meslek okulları ve eğitim hastaneleri de göz önüne alındığında, Ankara'nın Doğu Akdeniz'i, Karadeniz'i ve Orta Asya'yı etkileyebilecek bir araştırma ve bilgi şehri olma potansiyeli bulunmaktadır.

Belki Ankara'nın kurak ve hassas arazisi, çevre koşulları açısından, Türkiye'nin gerektirdiği büyüklükte bir başkenti destekleyemeyebilir. Belki de sürekliliği olmayan, parçacı planlama pratikleri, çatışmalar üzerinden gelişen belediye politikaları ile düzensiz kentsel büyüme, pek az Türkün ülkelerine layık görebileceği derecede çirkin ve gayrİinsanî bir şehir ortaya çıkaracaktır. Yarım yüzyıl sonra görebileceğimiz sonuç, bugün bizi en çok endişelendiren senaryolardan büyük olasılıkla daha iyi olacak; ama Erken Cumhuriyet dönemi kuşağının hayal ettiği ve Lörcher ile Jansen'in çizdikleri gibi zarif ve insan ölçeğindeki



Resim 14 Sıradan ve girift bir şehrin tabelaları

başkent olamayacaktır. Kent tarihiyle ve başkentlerle ilgilenen bir kentbilimci, çevresinde şehirlerin biçimlenmesini ancak büyülenerek izleyebilir; sonucu tahmin etmeye cesaret edemese bile.

* Fotoğraflar: Mineke Reinders ve Alan Lessoff

[1] VEKAM bu resimlerden bir seçki yayımlamıştır: Her Mevsime Suluboya: Mineke Reinders'in Gözüyle Eski Şehir ve Ankara Kalesi (Ankara: Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, 2008).

[2] Bu planlar Türkiye dışında pek bilinmemektedir. Yakın zamanda İngilizce yayımlanmış bir çalışma bu durumda faydalı olabilir: Kyle Evered, "Symbolizing a Modern Anatolia: Ankara as Capital in Turkey's Early Republican Landscape," Comparative Studies of South Asia, Africa, and the Middle East, Cilt 28, S. 2 (2008), 326-41.

[3] "Street-level politics". Yazar kamu yönetimindeki siyasaların uygulayıcıları (dolayısıyla karar mekanizmalarının parçaları) olarak kamu kuruluşu çalışanlarının siyasi aktörler olarak ön plana çıktığı bir bürokrasiyi kastetmektedir. Ç.N.

Çeviren: Caner Öktem

ANKARA KENTİ EKONOMİSİNDEKİ ÇÖZÜLMEYİ HİZMETLER SEKTÖRÜNÜN ÖZGÜN YAPISI BAĞLAMINDA OKUMAK

Buğra Gökçe, Dr., Y. Şehir Plancısı, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı

Giriş

Bu yazıda, son dönemde Ankara'da yaşanan kentsel, ekonomik ve mekânsal dönüşümler içerisinde, gündelik yaşam içerisinde karşılaştığımız ancak kapsamlı ve detaylı olarak üzerinde durmaktan bir parça uzak kaldığımız servis-hizmetler sektörünün içsel yapısındaki çözülme üzerinden, kentin ve merkezinin içinde bulunduğu duruma dair bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Cumhuriyetin Başkenti Ankara, ülkedeki tüm kentlerden çok daha yoğun bir hizmetler sektörü gelişimi ile öne çıkmaktadır. Öteden beri "Başkentlik İşlevleri" olarak adlandırılan merkezi yönetim düzeyindeki kamu kurum kuruluşlarının yer seçiminin getirdiği hizmetler sektörü yoğunlaşması, Ankara'yı ülkenin diğer kentlerinden ayıran bir hizmetler sektöründe yoğunlaşmış-uzmanlaşmış kent niteliğine büründürmüştür.

Tablo 1 incelendiğinde İstanbul'daki sanayi sektörü yoğunlaşmasına karşın Ankara'da işgücünün hizmetler sektörü odaklı bir istihdam içinde bulunduğu açıkça görülmektedir. Buna karşın, İstanbul'da hizmetler sektörü istihdamının ağırlıklı bölümü toptan ve perakende ticaret altkolunda iken, Ankara "Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler" olarak tanımlanan Başkentlikle ilintili servislerde yoğunlaşmış görünmektedir.

1950'lerden başlayarak İstanbul ve İzmir başta olmak üzere ülkenin diğer büyük kentlerinde "sanayi" sektörünün hızlı gelişimi ve bu yolla üretilen katma değerin kentsel ekonominin gelişimini yönlendiren ve kentsel makroforma etki eden temel dinamiklerine karşın, Ankara sanayi sektöründeki görece sınırlı büyümesinden gelen dezavantajları, başkentlik işlevlerinden başlayan ve ticaret, kişisel hizmetler gibi hizmet altkollarının hemen tümünde yoğunlaşan ivmelerle kapatmaya çalışmıştır.

Bu yapının 1980'li yıllara kadar Ankara'nın kentsel büyümesini İstanbul'a oranla dengede tutmaya yardımcı olduğu, bir başka deyişle yettiği söylenebilir. Ancak özellikle 1980 sonrası mal ve hizmetlerin ulusal ve ulusaşırı düzeyde hızlı akışına olanak sağlayan iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişimi ile bir yandan "çeper" adı verilen çevre illerin Ankara'ya olan bağımlılığının azalması, diğer yandan da küresel ekonomi ile bütünleşme potansiyeli öteden beri çok yüksek olan İstanbul'un yarattığı yığılma ekonomileri, Ankara ve İstanbul arasındaki dengeyi bozmuş görünmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde İstanbul'daki sanayi sektörü yoğunlaşmasına karşın Ankara'da işgücünün hizmetler sektörü odaklı bir istihdam içinde bulunduğu açıkça görülmektedir. Buna karşın, İstanbul'da hizmetler sektörü istihdamının ağırlıklı bölümü toptan ve perakende ticaret altkolunda iken, Ankara "Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler" olarak tanımlanan Başkentlikle ilintili servislerde yoğunlaşmış görünmektedir.

1950'lerden başlayarak İstanbul ve İzmir başta olmak üzere ülkenin diğer büyük kentlerinde "sanayi"

	İSTANBUL		ANKARA	
TARIM (Ziraat, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık)	**9.810**	**0,3**	**4.773**	**0,5**
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	2.346	0,1	2.596	0,2
İmalat Sanayi	971.604	34,0	137.016	13,6
Elektrik, Gaz, Su	13.081	0,5	11.567	1,2
SANAYİ	**987.031**	**34,6**	**151.179**	**15,0**
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta, Otel	590.801	20,7	168.174	16,7
Ulaştırma, Haberleşme, Depolama	200.813	7,1	60.611	6,0
Mali kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşler ve Kurumlar	264.269	9,3	112.826	11,2
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	622.821	21,8	437.826	43,4
İyi Tanımlanamamış Faaliyetler	5.531	0,2	3.410	0.3
HİZMETLER	**1.684.235**	**59,1**	**782.847**	**77,6**
TOPLAM	**2.850.022**	**100,0**	**1.008.333**	**100,0**

Kaynak: Gökçe, 2008; TUİK, 2000

Tablo 1- Ankara ve İstanbul'da İşgücünün Dağılımı; 2000

sektörünün hızlı gelişimi ve bu yolla üretilen katma değerin kentsel ekonominin gelişimini yönlendiren ve kentsel makroforma etki eden temel dinamiklerine karşın, Ankara sanayi sektöründeki görece sınırlı büyümesinden gelen dezavantajları, başkentlik işlevlerinden başlayan ve ticaret, kişisel hizmetler gibi hizmet altkollarının hemen tümünde yoğunlaşan ivmelerle kapatmaya çalışmıştır.

Bu yapının 1980'li yıllara kadar Ankara'nın kentsel büyümesini İstanbul'a oranla dengede tutmaya yardımcı olduğu, bir başka deyişle yettiği söylenebilir. Ancak özellikle 1980 sonrası mal ve hizmetlerin ulusal ve ulusaşırı düzeyde hızlı akışına olanak sağlayan iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişimi ile bir yandan "çeper" adı verilen çevre illerin Ankara'ya olan bağımlılığının azalması, diğer yandan da küresel ekonomi ile bütünleşme potansiyeli öteden beri çok yüksek olan İstanbul'un yarattığı yığılma ekonomileri, Ankara ve İstanbul arasındaki dengeyi bozmuş görünmektedir.

Tablo 2 irdelendiğinde 1980'de İstanbul'un yaklaşık % 68'ine karşılık gelen bir nüfus yığılmasına sahip görünen Ankara, bu tarihten sonra göçle gelen bu çekim gücünü hızla İstanbul'a kaptırmış görünmektedir. Bunda, başta merkezi yönetim düzeyindeki liberal ekonomik politikalar ile yerel yönetim düzeyindeki çalışmalar ve kentsel ekonomik yapı ve yaşam kalitesinin gelişimine etki edecek yatırım ve çalışmaların etkili olduğu söylenebilir. 2000 yılı itibariyle İstanbul'un yaklaşık % 36'sına (1/3) kadar bir nüfusa sahip görünen Ankara'nın, İstanbul karşısındaki bu gerilemesine karşın Anadolu'nun Kayseri, Konya, Denizli, Bursa, Gaziantep gibi kentleri ile arasındaki nüfus ve ekonomik yapıyla ilişkili yoğunlaşmalarda da aleyhine bir gelişim söz konusudur. Bir başka deyişle, bir yandan Ankara ve İstanbul arasındaki ekonomik uçurumun açıldığı ortadayken, diğer yandan da yukarıda adı geçen kentlerin ekonomik faaliyetlerdeki yoğunlaşma ve nüfus çekimi açısından Ankara'nın gücü ve etkisinin paylaşılıp, sınırlandırıldığı söylenebilir.[1]

Bu durum ekonomik faaliyetlere yönelik ayrıntılı karşılaştırmalarda çok daha çarpıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Hizmetler Sektörü altkolları bazında irdelendiğinde şu tespitler yapılabilir:

- Son dönemde Dünya'da yaygın olarak kullanıldığı üzere hizmetleri üretici ve tüketici servisler olarak iki temel grup içinde ele alınırsa; üretici servisler olarak tanımlanan ve temel olarak finans ve iş-meslek hizmetlerinden oluşan ofislerin, İstanbul'da yoğunlaşma eğiliminin artarak sürdüğü, Ankara Ticaret Odası verilerine göre Ankara'da 2000-2005 yılları arasında açılan işyerlerinin çok önemli bir bölümünün tüketici hizmetler olarak adlandırılan ve ağırlıkla perakende ticaret sektörüne yönelik işyerlerinden (gıda, giyim, gündelik tüketim vb) oluşan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3, 2000-2005 yılları arasında hizmet işyerlerinin ortalama % 20,83 oranında arttığını, bu artışın perakende ticaret ağırlıklı olarak tüketici hizmetlerde % 22,21 düzeyinde

Yıllar	İstanbul				Ankara				İzmir			
	Toplam		Şehir		Toplam		Şehir		Toplam		Şehir	
1970	3.019.032	100	2.132.407	100	2.041.658	67,6	1.236.152	58,0	1.427.173	47,3	753.041	35,3
1980	4.741.890	100	2.772.708	100	2.854.689	60,2	1.877.755	67,7	1.982.529	41,8	1.691.526	61,0
1990	7.195.773	100	6.629.431	100	3.236.378	45,0	2.583.963	39,0	2.694.770	37,4	2.137.721	32,2
2000	10.018.735	100	8.831.805	100	4.007.860	40,0	3.203.362	36,3	3.370.866	33,6	2.732.669	30,9
2007	12.573.836	100	11.174.257	100	4.466.756	35,5	4.140.890	37,1	3.739.353	29,7	3.175.133	28,4

Tablo 2- Üç Büyük Kentte Nüfusun Kıyaslamalı Gelişimi; 1970-2007 *Kaynak: Günay, 2006; Gökçe, 2006; TUİK, 1970, 1980, 1990, 2000,2007.*

gerçekleştiğini, buna karşın üretici hizmetlerdeki artışın sadece % 14,77 düzeyinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum çok açık bir biçimde "Alışveriş Merkezi-AVM"ler üzerinden gerçekleşen ve inşaat sektörü ile birlikte perakende ticareti hareketlendiren yapay ve süreli bir büyümenin oluşturulduğunu göstermektedir. Oysa, dünyanın diğer tüm büyük kentleri ve İstanbul'da, hizmetler sektöründeki büyümenin temel dinamiği olarak üretici hizmetler olarak adlandırılan iş ve meslek hizmetleri ile finansa yönelik etkinliklerin motor gücü olarak tüketici hizmetlerin gelişimini de tetiklediği bilinmektedir. Dünyadaki gelişmelerin tersine bir biçimde "üretilmeksizin tüketme" noktasına oturan alışveriş merkezleri odaklı büyümenin sürdürülebilir ve kalıcı olmadığı ve bir süre sonra kent ekonomisinde bir doygunluk sonucu kriz yaratabileceği ortadadır.[7]

- Üstelik bu sanal-yapay hizmet sektörü büyümesi, kentin yaşayan temel ekonomik aktivite noktası olan merkezi iş alanının da içini boşaltmakta, cazibesini yitirmesine yol açmakta, merkez dışında yoğunlaşan yeni yatırımlar ile Kızılay'dan başlayan bir ekonomik, mekânsal ve sosyal çözülmenin kentin çehresini olumsuz yönde değiştirmesine de neden olmaktadır. Buna ilaveten, perakende sektörü ile sınırlı ve alışveriş merkezi odaklı bu gelişimin otomobil-bireysel ulaşım seçenekli kentsel ulaşım sistemini de destekleyerek kentin merkezini "gelinen-yaşanan" bir yer olmaktan çıkararak "içinden geçilen" ve alışveriş merkezlerine gidilen bir yer haline getirdiği de söylenebilir. Bu nedenle, kentsel ekonominin içinde bulunduğu ve önümüzdeki 5 yıllık süreçte çok daha derinleşmesi beklenen krizin temel nedeni, kente temel niteliğini veren üretici servislerin çeşitlenemiyor ve gelişemiyor oluşudur. Başkentlikle ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının oluşturduğu üretici servisleri destekleyip geliştirecek özel üretici servislerin (banka-finans, iş-meslek hizmetleri) Ankara'da yer seçmek yerine İstanbul ve diğer Anadolu kentlerine yönelmesi, kentsel ekonomi ve gelişim sürecinde önemli bir tehdit olarak görülmelidir. Buna ilaveten, Başkent için çok önemli ve değerli olan birçok kamusal üretici servisin de (Banka Genel Müdürlükleri başta olmak üzere), Ankara'yı terk etme eğilimi içinde oldukları gözlenmektedir. Bu iki eğilim bir arada yorumlandığında, kentin sadece inşaat ve perakende ticarete dayalı son 10 yıllık hizmet sektörü gelişimin sürdürülemez olduğu ve önemli bir açmaz yaşadığı ortaya koyulmaktadır. Bu durumun, Kızılay ve çevresinde, mekânsal ve ekonomik yaşanan derin tahribatın nedenleri içinde yorumlanması gerekir.
- Kızılay ve çevresindeki çözülme, kentin ekonomisindeki sorunları ortaya koyan bir "tumusol kağıdı" olması ötesinde, Cumhuriyet'in Başkenti'nin simgesel temsil merkezinin de sıradanlaşması, yitirilmesi anlamında özel bir anlam ve öneme sahiptir. Yapılan tespit ve araştırmalar, son dönemde Kızılay ve çevresindeki ekonomik unsurlar içinde üretici servis olarak nitelenen finansal-iş ve meslek hizmeti nitelikli kamusal, yarı kamusal ve özel kurum-kuruluşların, nitelik ve nicelik olarak çözüldüğünü göstermektedir. Bir başka deyişle, kentsel karar verici hizmet olarak da tanımlanan üretici servisler içinde, şu anda Kızılay'ı ayakta tutan unsurlar, daha önce genel müdürlüklerine sahip olduğu bankaların şubeleri ve bunlarla ilişkili yan hizmetler ile, meslek odası-sendika vb. demokratik kitle örgütü merkezleridir. Diğer özel üretici servisler ile nitelikli tüketici servisler Kızılay'ı terk etmiş ve alışveriş ve yeni iş merkezlerine yönelme eğilimine girmiş görünmektedir. Bu dönemde, tüketici servisler içinde Kızılay'ın çekim gücünü arttıran unsurlar ise, dersaneler ve bunlarla direkt ilişkili pastane-kırtasiye vb gündelik tüketici hizmetlerdir.[8] Bu yapının sağlıklı, sürdürülebilir ve nitelikli bir kent merkezi ve Cumhuriyetin simgesel temsil merkezi yaratmaktan çok uzakta olduğu ortadadır.
- Banka Genel Müdürlükleri 1990'lı yılların başından itibaren Ankara'yı terk etme eğilimine girmişken, bu süreç son dönemde çok büyük bir ivmeyle başkentin ekonomik etkinliklerini dahi sınırlama noktasına gelmiş görünmektedir. Bunun en çarpıcı örneği olarak Merkez Bankası'nın da İstanbul'a taşınması yönündeki merkezi hükümet kararı gösterilebilir. Daha önemlisi,

		YILLAR		Artış Oranı (%)
		2000	2005	
ATO'ya Kayıtlı İşyeri sayıları	Üretici Servisler	16.076	18.451	14,77
	Tüketici Servisler	70.155	85.738	22,21
	Toplam	86.231	104.189	20,83

Tablo 3- Ankara'da Ticaret Odasına Kayıtlı İşyerlerinin Gelişim Hızlarının Türlerine Göre Dağılımı; 2000-2005
Kaynak: Gökçe, 2006; ATO, 2000-2005

kent için son derece önemli ve kritik kurum ve yapılar, ekonomik yapıyı tehdit edip bir dizi yeni krize neden olacak şekilde kenti terk ederken, kentin yerel yönetiminin bu yöndeki karar ve uygulamalara tepki gösterip, geri döndürmek yönünde hiçbir hareketi ve hatta farkındalığı bulunmamasıdır. Kentsel ekonominin üretici servislerin gelişememesinden kaynaklı bu kırılganlığını fark edemeyen bir yerel yönetimin, bu kırılganlığı derinleştirecek uygulamalara tepki göstermesi olanaklı olmadığı gibi, Ankara'yı üretici servisler için cazip bir Dünya Kenti haline getirmesi de olanaklı değildir.

- Kentin mevcut yapısının üretici servislerin-ofisler konumlanması anlamında oluşturduğu dezavantajlı pozisyonu giderebilecek kısa, orta ve uzun dönemli çabalar ile süreli etkinlikler de çok önemli bir değere sahiptir. Yapılan araştırmalar, ulusaşırı anlamda üretici servislerin yerseçimine konu olan kentlerin sahip oldukları kentsel yaşam kalitesine yönelik avantajların önemi yanında, Olimpiyatlar, Futbol Şampiyonla rı, Diğer Spor Müsabakaları, Kültür Başkenti vb. önemli etkinliklerin yeni üretici servis yerseçimlerinde etkili olduğunu göstermektedir. [4]

Tablo 4 ve 5 irdelendiğinde, Avrupa'da 501 en büyük firmanın yeni yatırımlarında öne çıkan kentsel yaşam kalitesi unsurları ile, beklenmeyen yeni yatırım gerekçeleri analiz edilmektedir. Buna göre firmaların planlı olarak yer seçecekleri kentlerde, diğer kentlerle ve dünyayla kolay ve hızlı ulaşım, erişim, yatırım iklimi ve ilişkili servislerin bir arada bulunma eğilimi, ofis mekânı varlığı ve elverişliliği, mekân ve çevre kalitesi, kirlilik gibi unsurlar etkili görünmektedir.

Ankara bu unsurlar bazında yeterli cazibeye sahip olmadığından, bu anlamda sahip olduğu kentsel sosyal ve teknik altyapıyı geliştirip, dünya ekonomisi içerisine sunamadığından ya da bu anlamda İstanbul, İzmir ve hatta Bursa'nın sunduğu diğer ekonomik avantajları aşamadığından yeni üretici servis yatırımları açısından cazip bir kent olarak sıralamalarda yer bulamamaktadır. Buna ilaveten, yeni ve plansız yatırımlar için önem kazanan büyük etkinlik ve organizasyonlar açısından bakıldığından da Ankara'nın bu dezavantajlı durumunu avantaja dönüştürecek bir atağı dahi olmadığı görülmektedir. Bir başka ifade ile, İstanbul, Olimpiyat Oyunlarına aday ve Dünya Kültür Başkenti Listesine girmiş, Formula-1 yarışlarını düzenler hale gelmişken, İzmir, Universiade, Akdeniz Oyunları gibi etkinliklere evsahipliği yapmış, Mersin ve Trabzon benzer etkinlikleri kazanmış iken, Ankara'nın buna benzer hiçbir etkinliğe evsahipliği yönünde adaylığı dahi

	2004 %	2005 %
Easy access to markets, customers or clients	61	60
Availability of qualified staff	56	57
Transport links with other cities and internationally	50	52
The quality of telecommunications	47	50
Cost of staff	39	35
The climate governments create for business through tax and the availability of financial incentives	36	32
Value for money of office space	29	31
Availability of office space	27	30
Languages spoken	28	24
Ease of travelling around within the city	25	22
The quality of life for employees	18	16
Freedom from pollution	16	13

Sample Size	Industrial 207 %	Trading 102 %	Service 192 %
Easy access to markets	58	65	60
Availability of qualified staff	62	51	55
Transport links to other cities	59	47	47
Quality of telecommunications	48	42	57
Cost of staff	39	34	31
Climate created by government	35	27	32
Value for money offices	26	29	26
Languages spoken	27	22	23
Availability of offices	27	30	34
Ease of travel within the city	19	28	23
Quality of life	15	14	18
Freedom from pollution	17	7	13

Kaynak: Gökçe, 2006; European Cities Monitor, Cushman&Wakefield, Londra, 2005.

Tablo 4- Avrupa'da 501 Büyük Şirketin Yerseçim Parametreleri; 2004, 2005

	%
Summer Olympics	56
World Cup football	14
Expo	8
European city of culture	5
Euro. (football championship)	2
Other business event	2
G8 Summit	1
World Climate Summit	1
Americas Cup	1

Kaynak: Gökçe, 2008, European Cities Monitor, Cushman&Wakefield, Londra, 2005.

Tablo 5- Avrupa'da 501 Büyük Şirketin Olası Yeni Üretici Servis Yatırım Nedenleri

olmaması, kentin içine kapanmış ve yeni ofis yatırımını çekme anlamında hiçbir açılım gerçekleştirmemiş olması, çözülen ekonomik ve siyasi yapısının en temel göstergesidir. Bu durum, çözülme ve içine kapanma anlamındaki değerlendirmeleri güçlendiren yapının da neden ve sonuçları olarak, ayrıca ve derinlemesine incelemeye muhtaç görünmektedir.

- Sonuç olarak, Ankara'nın ekonomik yapı ve faaliyetlerine temel dinamiğini veren hizmetler sektörünün, sanayi unsurları ile desteklenerek çeşitlendirilmesi yönünde bir çaba görülmediği gibi, hizmetler sektörü bazında sürdürülebilir ve kalıcı bir büyüme için gerekli temel güç olan üretici servis aktiviteleri bazında da Ankara'nın ciddi bir çözülme içinde bulunduğu söylenebilir. Bu çözülme, kentin ve Cumhuriyet'in temsil merkezi Kızılay'dan mekânsal ve ekonomik nitelikleri bağlamında, alışveriş merkezleri ve emlâk piyasasından da sanal-sahte büyüme ve işletme sorunları ile açıkça okunabilmektedir. Bu eğilimin, ekonomik sorunlar ve mekân-kullanıcı kalitesi bağlamında söz konusu merkez noktalarında derinleşerek süreceği söylenebilir.

Son 10 yılda emlâk ve gayrimenkul alım-satım, geliştirme ve bu alanlarda imar planları ile yaratılan ayrıcalıklı imar hakları üzerinden oluşturulan kentsel imar rantları yanında, bununla ilgili olarak inşaat sektörü ve bunlara ek olarak da tüketici servislerin özellikle alışveriş merkezleri üzerinden yarattıkları yapay-sanal büyümenin sürdürülebilir olmadığı çok açıkça ortadadır. Dahası bu zorlama ve yapay büyümenin kentsel ekonomik refahı artırmadığı, yaşam kalitesini yükseltmediği gibi, önemli bir doygunluğa ulaştığı da gözlemlenmektedir. Bu nedenle, önümüzdeki süreçte ivedilikle üretici servis aktivitelerinin Ankara'da yoğunlaşıp, özel sektör unsurları ile çeşitlendirilmesi, kamusal anlamda sahip olunan temel bankacılık-finans ve işmeslek hizmetlerine sahip çıkılarak, Ankara'daki varlıklarının korunması, Kızılay ve çevresinin bu bağlamda özel olarak ele alınıp, yorumlanması-canlandırılması gerekmektedir.

Bunlara ilaveten, sanayi ve kentin eğitimli işgücü-üniversite varlığı ile bütünleşecek araştırma-geliştirme (ar-ge), teknoloji park ve geliştirme bölgeleri ve bununla ilintili üretici hizmetlere destek verilmesi de büyük önem taşımaktadır. Kentte kamu kurumları, demokratik kitle örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve müteahhitlik hizmetleri ve ağırlıkla tüketici servislerle ayakta durmaya çalışan ekonomik yapısının bankacılık, sigorta, finans kurumları, telekomünikasyon-elektronik, müşavirlik, reklamhakla ilişkiler vb. üretici servislerle de desteklenerek, çeşitlendirilip geliştirilmesi, kent ve merkezi için yaşamsal öneme sahiptir.

DİPNOTLAR

[1] B. Günay, "Senaryo: Ankara'nın Varlığının Sürdürülmesi", Mimarlık, 2006.

[2] B. Gökçe, **Spatial Dynamics of Producer Services in Ankara, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara**

[3] a.g.e.

KAYNAKÇA

ATO, **Kayıtlı Firmalar Listesi**, Ankara Ticaret Odası, Tescil Md., Ankara, 2000.

ATO, **Kayıtlı Firmalar Listesi**, Ankara Ticaret Odası, Tescil Md., Ankara, 2005.

European Cities Monitor, Cushman and Wakefield, Londra, 2005.

Gökçe, B., **Spatial Dynamics of Producer Services in Ankara**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara, 2008.

Gökçe, B., *"Ankara'da Merkezi İş Alanı ve Merkezler Sisteminin Dönüşümünü Kuramlar ve Merkezlerin Yapısını Etkileyen Siyasalar Üzerinden Tartışmak"*, **Planlama**, S. 2005-4, Ankara, 2006.

Günay, B., *"Senaryo: Ankara'nın Varlığının Sürdürülmesi"*, **Mimarlık**, 2006.

TUİK, **1970, 1980, 1990, 2000, 2007 Genel Nüfus Sayımı ve Nüfusun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri**, Ankara.

ANKARA'DA BİR KAMU ARAZİSİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ [1]
DEĞİŞEN KENTSEL MEKÂNIN (YENİDEN) ÜRETİM SÜRECİ VE KENTSEL KİMLİK

Şirin Gülcen Eren, Dr., *Y. Şehir Plancısı*

Tarih boyunca kamu mülkü ve mülkiyeti, "özelleşme" yöntemiyle, özel mülke hep konu olmuş, ancak son yirmi yılda bu dönüşümün anlamı farklılaşmıştır. Yeni anlam, belirli bir yasa dâhilinde uygulaması yapılan "özelleştirme"dir. Yabancı ülkelerde uygulandığı gibi işletmelerin verimliliğini arttırarak ekonomiye kazandırma yerine, varlıkların satışı yoluyla işletmelerin ortadan kaldırılması ve devletin ekonomideki varlığının tasfiyesi, ülke özelleştirme uygulamasının hedefidir. Sözkonusu tasfiye sürecinde özelleştirmenin temel amaçlarından biri "devletin özel mülkü" olan kamu arazilerinin devridir. Araziler devredilirken mülkiyetin de devredilmesi sonucunda özelleştirme, devletin bir arazi politikası halini almaktadır. Kentleşme ve dolayısıyla kent kimliği, özelleştirme (ve özelleşme) yöntemiyle kentsel planlar ve planlama süreçlerine müdahalenin bir sonucu olarak değişmektedir.

Bu makalede, kentsel planlama disiplininde az çalışılmış kamu arazilerinin özelleştirilmesi sorun alanında; özelleştirme ve kentsel planlama devlet eylemlerinin piyasa mekanizmasıyla olan mekânın (yeniden) üretimi bağlamındaki ilişkisi irdelenmektedir. Özelleştirme yöntemiyle gelişen planlama yaklaşım ve süreçlerinin irdelemesi, Ankara kentindeki bir örnek olay bazında yapılmaktadır. Konunun eleştirel değerlendirmesinin yer aldığı sonuç kısmında ise, özelleştirmenin kentsel mekânın (yeniden) üretimindeki ve kent kimliğinin değişimindeki rolü analiz edilmektedir.

Özelleştirme Yöntemi ile Mekânın (Yeniden) Üretimi

Özelleştirme ve kentsel planlama ilişkisinin temelinde, KİT ve kentleşme ilişkisi vardır: 1923 yılı sonrasında KİT'ler kentleşmede belirli roller üstlenmiş ve küçük ölçekli bazı kentlerin[2] kurulması ya da gelişmesine sebep olmuştur. İşletmelerin yan sektörleri oluştukça kent, işletmenin varlığına bağımlı hale gelmiş ve işletmenin niteliği, kentin kimliğini belirlemiştir. Kuruldukları yıllarda kentlerin çeperlerinde yerleşik olan işletmeler, kentler büyüdükçe, merkezi iş alanları, geçiş bölgeleri veya farklı kentsel arazi kullanımları arasında kalmışlardır. Bugün kamu arazileri kentlerdeki son arazi stoklarıdır.

Son 15 yılda makro planlara göre büyüme yetisi kaybettirilmişse de, Türkiye'deki en planlı gelişmiş kentlerden biri halen Ankara'dır. Kentin kimliğini, başkent olmasına bağlı kamu kurum ve kuruluşları ile KİT'lerin mekânsal yoğunlaşması belirlemektedir. Kent, merkezinde ve geçiş bölgelerinde kamu arazi varlığı ve devir oranları yüksek olan bir kenttir. Bu nedenle, Ankara kentinden bir özelleştirme



Resim-1 EBK Ankara Merkezi ve Mezbahası Alanı, 28.10.1996 (Yeni GİMAT A.Ş., 2001)

örneği seçilmiştir: Et ve Balık Kurumu (EBK) (EBÜ A.Ş.) Ankara Yönetim Merkezi ve Akköprü Kombinası (Mezbaha) Arazisi özelleştirmesi. **(Resim 1)** 1952 yılında kurulan Akköprü Kombina arazisinin 1996 yılında özelleştirilmesi ile Ankara kenti için yaşamsal öneme haiz bir kamu üretim faaliyeti sonlandırılmıştır. Arazinin konumu kentsel karakterini belirlemektedir: Arazi, devlet karayollarının kesişim noktasında ve Ulus tarihi merkezi ve Kazıkiçi Bostanları-İskitler Merkezi İş Alanı (MİA) geçiş bölgesinin kuzeybatısındadır. Arazi ve yatırım, bu noktadan sonra "GİMAT" olarak adlandırılacaktır.

Özelleştirmenin kentsel planlama süreçlerine ve kente etkisi, arazi ve yakın çevresinin makro plan kararlarının irdelenmesiyle açıklanabilir. Kombina alanı, Cumhuriyet Dönemi gelişmesinde (1924–1980); "1956 yılı kentsel gelişme alanı" olarak tanımlanmıştır.[3] 1990 yılı Ankara Metropoliten Alan Nazım Planı (1990 Nazım Planı), 2015 Yapısal Plan ve 2025 Metropoliten Alan Nazım Gelişme Planı'nda alan; kentsel geçiş bölgesi gelişiminde, "Merkezi İş Alanı Geçiş Bölgesi" olarak tanımlanmıştır. Özelleştirme sonrası 2007 yılında onaylanan "2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı (2023 Planı)" dışındaki tüm makro plan çalışmalarında; EBK alanı, kamu kurum alanıdır. 1957 tarihli Uybadin-Yücel Planı ve 1990 Ankara Nazım Planı'nda EBK Alanı "depolama alanı"dır. Bu fonksiyon, Ankara Büyük Şehir Belediyesi (ABŞB)'nin 2025 Metropoliten Alan Nazım Gelişme Planı'nda "kentsel servis alanı"na dönüştürülmüştür. Müteakip plan çalışmalarında alana ait arazi kullanım kararı korunmuştur. 1990'lı yıllara kadar, GİMAT'ın çevresi küçük sanayi, kamu depolama alanları ile servis hizmetlerinin yoğunlaştığı ve kamu yatırımlarının desteklendiği bir bölgedir.

1970–1990 tarihleri arasında, Ankara Metropoliten Planlama Bürosu (AMNPB), kapsamlı planlama yaklaşımı doğrultusunda, kentin bir dizi makro planını hazırlamıştır. 1990 Nazım Planı ve sonrasındaki makro planlarda amaç, kentin kuzeybatı koridorunu (İstanbul aksı) geliştirmektir ve Kazıkiçi Bostanları "MİA" olarak tanımlanmıştır. 2015 ve 2025 Planlarında, GİMAT'ın yakın çevresindeki (bölge) Akköprü, Varlık, İskitler ve Kazıkiçi Bostanları yine MİA olarak planlanmış ve bu planlarda, alana dair 1990 Nazım Planı kararları korunmuştur. 1990 Nazım Planı'nın öngörülerinden olan "yoğunlaşma" MİA yöneliminin temel belirleyici faktörüdür. Plan Raporları'nda dikey yoğunlaşma ve MİA yapısında iyileştirmeler yapılırken, kentsel omurgadaki gelişmenin Kazıkiçi Bostanları'nda



Şekil 1- Ankara Kenti, 2007 (Eren, 2007, s. 176)

olacağı öngörülmüştür.[4] Kent merkezi ve kentsel gelişme için bir fırsat olarak tanımlanan Kazıkiçi Bostanları, kentin yeni merkezi iş alanı olacaktır.[5] Bu doğrultuda; 1970–1985 döneminde AMNPB, Ulus geleneksel merkezindeki ticari sektörlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, özel sektörü Kazıkiçi Bostanları ve Akköprü'ye yönlendirmeye çalışmıştır.

1985–2008 döneminde, Ankara kenti ve merkezlerinin gelişimi tamamen piyasa güçlerine bırakılmıştır.[6] 1980'lerdeki kent merkezindeki yoğunlaşma, 1985'ten itibaren, kuzeybatı yanı sıra, batı koridoruna (Eskişehir yolu) yayılmıştır. Dahası bu tarihten sonra kent, ana ulaşım yolları boyunca, yağ lekesi şeklinde AMNPB öngörülerine aykırı olarak büyümeye başlamıştır. (**Şekil-1**) 2023 Nazım Planıyla karşılaştırıldığında; halen en kapsamlı ve rasyonel planlar, ilk makro planlar (Jansen Planı ve Uybadin-Yücel Planı)'dır. Sözkonusu planlarla MİA'nında öngörülen özel yatırımlar, kent merkezini ve makroformunu planlarla tanımlanan yönlerde şekillendirebilmek için istenilmektedir.[7] Planlar, kentin gelişme dengelerini belirlemiş ve bunların uygulama araçlarını tanımlamıştır. 2023 Planı'nın uygulama araçları ise yoktur. EBK arazisi benzeri kamu arazilerinin özelleştirilmesinin (veya özelleşmesi) gereği öngörüler ve araçlar da tanımsızdır. Bu dönemdeki yapısal planların uygulama sürecinde; plan hedefleri gerçekleştirilemediğinden, özel yatırımlar, yetersiz planlı kentsel alan ve altyapı sunumuna bağlı olarak, yapısal planların kararlarına aykırı veya plan sınırları dışında gelişmiştir.[8] Kamu yatırımları ise, arazi sıkıntısı ve merkezdeki yüksek emlak değerleri nedeniyle, kentin çeperine kontrolsüz dağılmıştır.

Bu yaklaşım, kentsel fonksiyonların plansız "çok merkezliliği"ne neden olmuştur. Kentin ana ulaşım aksları boyunca çepere doğru gelişmesinin aksine, çok merkezlilik, 2015 ve 2025 Planlarının öngörülerindendir. Ancak plansız çok merkezlilik, Ankara merkezinin Günay, Kıral ve Erkal[9] tarafından ortaya konan ikili yapısını güçlendirmiş ve yapısal planlarla öngörülmeyen alt merkezler oluşmuştur. Bilinmelidir ki, piyasa güçlerinin önemli bir kısmını oluşturan yüksek gelir grupları, Ankara kent merkezinin tarihsel gelişim sürecinde, kent merkezlerini veya yapısını veya alt merkezleri tanımlamaktadır.

1995 yılı sonrasında kentin Kızılay ve Ulus ana merkezlerinde perakendecilik zayıflarken, Akköprü, Çayyolu, Atakule, Oran, Konutkent, Batıkent ve Eryaman gibi alt merkezlerdeki alışveriş merkezleri yoğunlaşması artmıştır. Bazı alışveriş merkezlerinin alt merkez yarattığı ya da geliştirdiği belirtilebilir. 1990'lerde Akköprü'de ise, 1990 Nazım Planı kararlarına uygun küçük bir alışveriş mekânı yaratılmıştır. EBK arazisinin ticaret alanına dönüşümü sonrası yaratılan arazi kullanımı; kamu kurumu alanı olarak önceki planlarda korunmasına rağmen, AMNPB'ın 1990 Nazım Planı ilkesi olarak 2000 yılından sonra kent için öngördüğü kuzeybatı koridoru üzerindeki ve perakende ticaretin gelişeceği, alt bölgedeki kentsel gelişmeyi desteklemiştir.[10] Bir başka ifadeyle, alt merkez oluşturacak nitelikte bir dizi perakende alışveriş fonksiyonunu barındıran fiziki yoğunlaşmasıyla GİMAT, bir merkezci güç haline gelmiştir. Aslında bu kısmi yer seçim kararı, rastlantısal olarak, AMNPB nazım plan hedefleriyle de çakışmış ve "alt-bölgesel bütünleşme" GİMAT tarafından desteklenmiştir.

GİMAT'taki alışveriş merkezi gelişimi, *de jure* bir merkezi kentsel gelişme olarak kabul edilmelidir. Alandaki dönüşüm, ana merkez Kızılay ve diğer alt merkezlerdeki büyümeyi yavaşlatmış, merkezi geri çekilmeyi arttırmış, Kazıkiçi Bostanları'ndaki büyümeyi ise, durdurmuştur.[11] 1960'lardan bugüne kadar merkezi geçiş bölgesi karakteri gösteren ve *de facto* bir merkezi kentsel gelişme olan Kazıkiçi Bostanları, 1953–1954, 1974, 1984 ve 2003–2005 tarihleri arasında yasal olarak gelişmiştir. Yasadışı yapılaşma genelde sanayi alanlarındadır. Bölgede ihtisas ticaret ve hizmet fonksiyonlarının yoğunlaşması, 1980'lerden sonradır. 2004 yılında ABŞB sanayi alanlarını kentin çeperlerine taşıma faaliyetine başlamıştır. "2003 yılı sonrasında mevcut sanayinin taşınması" kararı, makro plan kararlarından biri olmakla birlikte, alanda halen çöküntü sanayi yapılaşması mevcuttur. ABŞB'nce MİA'daki yapılaşma 2005 yılında durdurulmuştur.

2003–2004 yılları arasında, düşük arazi değerlerine ve çöküntü alan niteliğine bağlı olarak ve popülist hedefleri olan kentsel yenileme ve dönüşüm projeleriyle Kazıkiçi Bostanları ve İskitler, sermayedarların ve yerel yönetimlerin ilgi alanına girmiştir: GİMAT'ın mali ve yatırım modelini örnek alan MİA 2005 Proje Önerileri[13] oluşturulmuştur. Aslında, kentsel dönüşüm ve iyileştirme projeleri yoluyla kentsel parçaların yeniden kullanımı, bir 2015 Yapısal Planı öngörüsüdür ve GİMAT tarafından gerçekleştirmiştir. MİA 2005 Proje önerileri ise, parçacı proje bazlı kentsel dönüşüm öngörürken, bugüne kadar hazırlanan yapısal planların tam tersi bir kentsel merkez ve makroform gelişme ortaya koymuşlardır. Sözkonusu önerilerde planlanan ticaret ve konut kullanımlarının yoğunlaşması yoluyla Kazıkiçi Bostanları'nda "merkezileşme", 2023 Planına da yansıtılmıştır. Dahası bu gelişme, 2023 Planının parçacı müdahaleleri yasallaştırmayı amaçlamasına iyi bir örnektir. 2023 Planı ve MİA 2005 Proje Önerilerince; Kızılay'ı çöküntü alanı haline getirilerek, merkezin geri çekilmesi[14] desteklenmekte, MİA'da ise, sermayedarın yoğunlaşması öngörülmektedir.

Merkezin geri çekilmesini arttıran bir diğer etmen, alışveriş merkezleridir: Gökçe'ye göre alışveriş merkezleri; kentsel ilişkilerden ve kent merkezinden bağımsız birer kentsel müdahaledir.[15] Alışveriş Merkezleri, özelleştirme (ve özelleşme) sonucu oluşan temel ticari fonksiyonlardır. Yerel yönetimlerin, alt merkezler ve merkezler arasındaki ana ulaşım aksları boyunca, kesişim noktalarında veya MİA içinde ya da çevresinde bu tüketim mekânlarının yer seçmelerine bilinçli olarak izin vermeleriyle, sürekli ve kısmi kentsel yayılma ve saçılma desteklenmektedir.

2000 yılından 2005 yılına kadar, ABŞB'nce kentin ana merkezlerine değil, geçiş bölgelerinin veya çeperinin gelişimine sadece bu tarz yatırımlarla müdahale ettiği de açıktır. Bu nedenle, varsa bile, herhangi bir AMNPB öngörüsünün gerçekleştirilmesi bilinçsizdir. Ayrıca 2000 yılından bu yana kentsel gelişme, ABŞB'nin belirsiz, kamuya açıklanmayan ve mesleki olarak tartışıl(a)mayan mikro ve makro plan kararlarıyla yönlendirilmektedir. 2005 yılı sonrasında başlayan bu kentsel dönüşüm süreci, Amerikan kent tarihinin 1950–64 yılları arasında yaşadığı ve Fainstein ve Fainstein[16] tarafından "Yönlendirici Dönem" olarak adlandırılan dönemle aynı özellikleri göstermektedir. Dönemin sonrasında, 1970'lerde Amerika'da; devlet görevlileri, kent merkezlerini dönüştürme araçlarını kurgulamışlardır. Benzer durum Ankara'da, 1970–1973, 1992–1998 ve 2005–2008 dönemlerinde izlenmektedir. Diğer taraftan, 2023 Planı uygulanabilir olmadığı için, kent merkezi ve geçiş bölgeleri *de facto* gelişimini

sürdürmektedir. Kısacası, son dönemdeki yerel yönetimlerin planlama yaklaşımı stratejik ve piyasa yönelimli olup, sadece yatırımcının ve/veya yerel yöneticinin istemlerini gerçekleştirmeye yönelik mekân (yeniden) üretimi yapılmaktadır.

Sözkonusu kentsel merkezi gelişme sürecinde GİMAT, parsel ölçeğinde, ilgili kamu idarelerince ortak ve kapsamlı bir planlama anlayışı olmadan ve yapısal planlarla ilişki kurulmadan geliştirilmiştir. Yatırımcısı, metropoliten bir çekim noktası yaratabilmek adına yatırım programına ve imar standartlarına karar vermiş ve kararlarında sadece mali geri dönüş belirleyici olmuştur. Plancı mimar için ise, yapısal planlar yanı sıra, 1993 yarışması ve ondan temel alan, 1998 tarihli imar planı birer girdi değildir.[16] Sonuçta, sadece piyasa mekanizmaları ile eklemlenebilecek bir kentsel doku ve bir geçiş bölgesi olmasına rağmen, MİA emsaline ve arazi kullanımına sahip olmuştur: Çok fonksiyonlu bir ticaret ve rekreasyon merkezi.[17] **(Resim 2).**

Değişen Kentsel Mekânın (Yeniden) Üretim Süreci ve Kentsel Kimlik

Özelleştirme (ve hatta özelleşme) yöntemleriyle desteklenen piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla mekânın (yeniden) üretimi; sokak, avlu, çarşı ve meydan gibi geleneksel kentleşme öğeleri yok edilmekte olan kentlerde farklı bir süreç başlatmıştır. Bu sürecin kentleşmeye olan etkileri; kente ve yatırımların yakın çevresine dışsallık sağlanamaması, kentsel kimliğin değiştirilmesi, kamu mekânlarının tüketilmesi ve kentsel üretim ile üstyapıya ve altyapıya bir kamu değeri yaratılamaması olarak özetlenebilir.

Özelleştirme ayrıca, merkezi idarenin (veya bazen yerel idarenin) kentlerin planlı büyüme ve mekânın (yeniden) üretim süreçlerine parçacı bir müdahalesidir. Keskinok ve Ersoy'un[18] iddia ettiği gibi; "metropoliten ölçekteki planlama çalışmalarıyla tanımlanan metropoliten kentsel merkezler ve alt merkezler ile ihtisas alanlarının biçimlenmesi ve dağılımı genel problemiyle gerekli ilişkiler kurulmadan" bir yatırım kararı, yerel idarenin istemi dışında kısmi bir şekilde verilmiştir. Örnek olay Tekeli'nin, Türkiye deneyiminde piyasa mekanizmasının (rasyonel) planlamadan yalnız bırakılmasının, sağlıksız ve



Resim 2. Güneybatı Perspektifi (Yeni GİMAT A.Ş., 2006)

kopuk kentsel dokular yarattığı söylemini bir kez daha ispat etmektedir.[19] Yaratılan kırılgan kentsel gelişme, kentin bir bütün[20] olarak geliştirilmesini öngören ve ortak kabulü esas alan piyasa eleştirel planlama yaklaşımıyla, kentsel parçaların planlama kademelerine uygun olarak yapılanmasına veya değerlendirilmesine de uygun değildir.

Kamu arazilerinin özelleştirmenin (ve özelleşmenin) öznesi haline getirilmesi ve devri; yatırım maliyetini azaltan düşük arazi bedelleri, kentsel konumları, potansiyel imar hakları ve yatırımcısına yarattığı kentsel rant ile emlâk piyasalarında sunduğu ayrıcalıklı konum nedeniyle istenilmektedir. Kamu arazileri, piyasada alınıp satılabilir ve üzerinde ticaret ve konut alanları yaratılabilir bir "meta" haline dönüştürülmektedir. Sermayedar, bu fırsatı kullanarak, istemlerini gerçekleştirecek imar durumunu talep ederek "rant üreten özel tüketim mekanı" yaratmaktadır. Kısacası, imar planları istemleri yerine getirme aracı halini almaktadır. Bu uygulamayla özelleştirme öncesi veya sonrası yapılan imar planları veya değişiklikleriyle doğal bir tekele sahip olma hakkı ve arazinin sahiplilik hakları da aktarılmaktadır. Bir başka ifadeyle, özelleşme ve özelleştirme süreçlerinde sermayedarın mantığı ve istemleri kentsel mekânı (yeniden) üretmektedir.

Yerel ve/veya merkezi idareler, özelleştirmenin kentsel etkilerine dikkat etmemektedir. Yerel idareler, onama öncesi hazırlanan basit raporlar dışında, alanın gelişme potansiyelini belirleme amacıyla herhangi bir kentsel analiz yap(tır)mamaktadır. Yatırımcının ekonomik ve

mekânsal analizleri, en fazla kazancı getirecek arazi kullanımlarını bulmak üzerinedir. Dahası yatırımcı, kentin değişen tüketim davranışlarına göre yararını şekillendirirken kentsel gelişmeyi yönlendirmekte ve kentsel kimliğe müdahale etmektedir. Benzer yönlendirmeler, çeşitli özelleştirme uygulamalarında da görülmektedir: SEKA A.Ş. Taşucu Silifke, Sümer Holding A.Ş. Adana ve Nazilli.[21]

"Mutlak rant", özelleştirilen arazilerin tekil ve özel kentsel karakterleri olduğu için, "tekel rant" haline gelmektedir. Tekel rant, başka arazilerin dönüştürülmesi için kullanılmakta ve bu gelişme sermayedarın kentleşmedeki karar verici hakimiyetini arttırmaktadır. Açıktır ki, özelleştirme ile sermayedar menfaatine yaratılan rant ve gelir başarısı, özelleştirmenin daha fazla desteklenmesine ve (özellikle 2000 yılından sonra) özelleşmenin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ancak özelleşmede özelleştirmeden farklı olarak, oluşacak rant ve gelirler, arazi sahiplerine geri döndürülmemektedir.

Bugün, sadece sermayedar için değil, artık kamu idaresince de, her tür ve ölçekteki kamu arsa ve arazisi, piyasa yönelimli planlama yaklaşımlarıyla devredilebilirdir. Kullanım ömürleri dahi bitmemiş kamu idari yapıları, tesisleri veya arazileri, özelleşme kapsamında özel sektöre veya işletmeci piyasa mantığında çalışan TOKİ benzeri yapılara devredilmektedir. Kentlerin tamamında benzer uygulamalar vardır. (Örneğin, Dikmen, Mamak ve Sulukule).

Kontrolsüz parçacı gelişmeyle kentin diğer bölgelerdeki benzer kullanımlar da olumsuz etkilenmektedir: Özel sektör için özelleştirme yöntemiyle devlet desteğinde kentsel rekabet gücüne sahip alanlar yaratılırken, yerel ölçekte özel sektörün benzer kullanımları zarar görmekte ve sözkonusu yatırımlar için kentsel risk oluşmaktadır. Bu nedenledir ki, Kızılay, Ulus, Atakule, Karum ve Bilkent merkezlerinde çöküntü alanları ve değişen ticari davranışlara bağlı olarak tüketici kayması gözlemlenmektedir.[22] Dahası, rekabet edebilmek adına alt merkezler ya da alışveriş merkezleri kendi üzerlerinde büyüme eğilimine girmişlerdir.

Kentsel mekânın (yeniden) üretim süreçlerinde; kamu idarecilerinin kamu yararı algısı ve mesleki eğitim eksikliği yanı sıra, bilinç ve etik sorunuyla da karşı karşıya olduğumuz açıktır. Evrensel ve eşitlikçi temelleri olan "kamu yararı"nın yerini, idarelerin ve idarecilerin veya sermayedarın yararını temsil eden "üstün kamu yararı" almaktadır. İmar planlarının kamu yararı amaçlı kamu mekânı yaratmadaki anlamı da yitirilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bugün özelleştirme (ve özelleşme) müdahaleleri sonucunda devletin ve (rasyonel) kentsel planlamanın, mekânın (yeniden) üretimindeki, Keskinok'un bahsini ettiği[23] "düzenleyici" ve "yönlendirici" rolü azalmıştır.[24] Piyasa yönelimli planlar, kaynakların doğru kullanımı, yatırımların sağlıklı planlanması ya da mevcut kentsel kimliğin güçlendirilmesine elvermemektedir. Kentleşme süreçleri tamamen piyasa güçlerine bırakıldığından, merkezi idarenin kentsel kimliği koruma algısı da oluşamamakta veya azalmaktadır.

Yatırımcının ve yatırımın rasyonel yönlendirilmesi, kamu idaresinin kamu yararı açısından asli görevi ve planlama kurumunun temel girdisidir. Kamu idaresi, özelleştirme ve özelleşme ile planlamayı kamu yararına yapmaktan ve spekülatif eylemleri önlemekten, kentsel kimliği belirleyerek sürdürülebilir kılmaktan, kamu yararını özel yarara karşı savunmaktan ve mevzuatı uygulamadan sorumludur. Özelleştirme süreçlerinde Ankara kent kimliğine artı değer katmaktaki eksiklik, kamu idaresinin bir dar görüşlülüğüdür. Dolayısıyla, kamu idaresinin görevlerini göz ardı etmemesi, kentleşme ve kentin sağlıklı ve yaşanabilir yapılandırılması açısından önemlidir.

Özetle, özelleştirme (veya özelleşme) kapsamındaki kentsel müdahaleler, büyük ölçekli ve geri dönülemez bir mahiyettedir. Dahası bu müdahalelerde bizzat kamu kaynakları kullanılmaktadır. Müdahalenin herhangi bir kentsel program, plan dâhilinde olmaması veya önceki öngörüleri dikkate almaması, rastlantısal ve bilinçsiz olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla, kaybeden kent ve kentlidir.

Vurgulamak gerekir ki, özelleştirme yöntemiyle müdahale edilen kent bir başkenttir ve Cumhuriyet'in Ankara'sıdır. Kentin temel kimlik öğeleri ve ilkeleri zarar görmemelidir. Mekânın (yeniden) üretim süreci dâhilinde son 15 yılda yaratılan Ankara kent kimliğinin yeni anlamı sadece ideolojiktir ve sermayenin yaratımıdır, ancak zararınadır. Aslında hem kamu idaresi hem de piyasa kurumu, her türlü rasyonel düzenleyici yaklaşımı reddetmesi nedeniyle,

kimliksiz ve yaşanmaz bir kent yaratmanın ötesinde, kendi meşruiyetini ve güvenilirliğini zedelemektedir. Dolayısıyla, geleneksel ve tarihi kentsel ilişkiler ile bireyin tanımı ve hakları da yok edilmektedir.

Bu nedenle piyasa kurumunun ve kamu idaresinin, başta kendi meşruiyeti için piyasa eleştirel planlamadan uzaklaşmayan, kentsel kimliği değiştirmeyecek ve bireyi yapılandıracak eylemlerde bulunması önemlidir. Kentleşmeye, kentin makroformuna ve kentsel kimliğe etkiye hassas olmak piyasa kurumunun doğrudan hedefi olmalıdır. Kamu idaresinin sözkonusu dengeyi gözetme görevini hem piyasa hem de planlama kurumu için yerine getirmesi gerekir. Özelleştirme benzeri müdahalelerin sürekli olacağı düşünüldüğünde; kentsel gelişme ilke ve öğelerinin gereğince savunulabilmesi için, kentleşme kültürünün vazgeçilmez öğelerinin ortak bir kabulle ve ivedilikle ortaya konulması gerekmektedir. Aksi halde, kent kimliğini oluşturan mekânın (yeniden) üretim süreci, bilinçsiz sermayedara ve kamu idarecisine bağımlılığını sürdürecektir.

DİPNOTLAR

[1] Bu makale, mekânın (yeniden) üretimi kapsamında özelleştirme ideolojisinin farklı ve bilinmeyen bir boyutu olduğunu bilim gündemine aktarmayı amaçlayan ve yazarın "Serhat Özyar 2008 Yılı Genç Bilim İnsanı Ödülü"ne layık görülen "Impacts of Privatization on Urban Planning: The Turkish Case (Ankara) [Özelleştirmenin Kentsel Planlamaya Etkileri: Türkiye Örneği (Ankara)]" konulu ODTÜ'de gerçekleştirdiği doktora tezinden temel almaktadır.

[2] Örneğin; Ayancık ve Yenice-ORÜS, Bursa ve Nazilli-SÜMERBANK, İskenderun-İSDEMİR, ERDEMİR-Ereğli, KARDEMİR-Karabük.

[3] Bkz. Harita 4.2.7. (Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABŞB), **Ankara 1985'den 2015'e**, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, ABŞB EGO Genel Müdürlüğü, 1987).

[4] Ankara Metropoliten Nazım Planlama Bürosu (AMNPB), **1990 Ankara Nazım Planı Raporu**, 1982, s. 377.

[5] A. Çakan, **Central Business District Problems in Ankara: Transformations in Kazlıçeşme Bostanları, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kasım 2004, Ankara**, s. 84. Ayrıca Bkz. F. Eke ve N. Özdemir Sönmez, "Kamu Arazilerinin Özelleştirilmesinin Kentsel Dönüşüm Boyutu, Ankara Akköprü-Migros Örneği", **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2003, s. 265.

[6] Bkz. Ö. Altaban, "Ankara Metropoliten Alan Planlama Deneyimi: 1970–1984 Nazım Plan Bürosunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Planlama Yaklaşımı ve Sorunlar", **Planlama**, S. 2004/4, s. 38.

[7] Hâlbuki bu planlar, zamanında kentsel gelişmeyi piyasa güçlerine bırakmakla eleştirilmiştir. ABŞB, **Ankara 1985'den 2015'e**, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, ABŞB EGO Genel Müdürlüğü, 1987

[8] **a.g.e.**

[9] B. Günay, F. Erkal, ve Ö. Kıral, "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı: 1986–2006 Koruma Planından YENİLEme Planına", **Planlama**, S. 2005/4, s.35.

[10] Aslında "Ankara Merkezi İş Alanı (Kuzey Kesimi) Planlama ve Geliştirme Yarışması (1993 Yarışması)" tarihinde dahi, ticari gelişme için GİMAT arazisi avantajlıdır. Sedvan Teber, Plancı, Bilkent Üniversitesi, 1993 MİA Yarışması Birincisi Proje Ekip Elemanı. (14.11.2005, kişisel görüşme)

[11] Ahmet Öner Köse, Yenimahalle Belediyesi, İmar Müdür Yardımcısı (18.11.2005, kişisel görüşme).

[12] MİA 2005 Proje Önerileri: 1- TOKİ ve ABŞB Ortaklığı (TOBAŞ) MİA Proje Önerisi, 2- Ankara Ticaret Odası (ATO) MİA Proje Önerisi.

[13] Çeşitli kaynaklarda geri çekilmenin temel belirleyicisinin değişen alışveriş dokusu ve davranışları ile yapılandırılan ticari merkezlerin yoğunlaşması olduğu belirtilmektedir. (B. Gökçe, "Ankara'da Merkezi İş Alanı ve Merkezler Sisteminin Dönüşümünü Kuramlar ve Merkezleri Yapısını Etkileyen Siyasalar Üzerinde Tartışmak", **Planlama**, S. 2005/4, s.73–83; Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı (ABB. İDB), **Ankara 2025 Nazım Plan Merkezler Ana Planı Araştırma Raporu**, Yayınlanmamış Rapor, Ankara, 1999.

[14] B. Gökçe, "Ankara Büyükkent Bütünü Merkezleri Dönüşüm Çöküntüleşme Süreçleri", **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu**, Şehir Plancıları Odası, Sempozyum Kitabı, 2003, s. 82–83.

[15] N. I. Fainstein ve S. S. Fainstein, "Is State Planning Necessary for Capital? The US Case", **International Journal of Urban And Regional Research**, 1985, S. 9(4), s. 485–507.

[16] Bekir Ünüvar, Plancı mimar (30.03.2007, kişisel görüşme).

[17] GİMAT, imar planına göre "2", eğer kapalı otopark ve servis alanları dâhil edilirse, "3" emsallik bir "kentsel hizmet alanı" kullanımına sahiptir. Kaldı ki, MİA'nın Rüzgârlı-Akköprü aksında Emsali "2"dir. Ayrıca, 1993 Yarışması birinci projesi MİA için "3" Emsal önermiştir. Yarışma projesinden temel alan 1998 tarihli uygulama imar planındaki Emsal ise, "2.8"dir.-

[18] Keskinok, H. Ç. ve Ersoy, M. (der.), **Mekân Planlama ve Yargı Denetimi**, Ruşen Keleş, H. Çağatay Keskinok, Melih Ersoy, Belma Tekinbaş, Baykan Günay, Emre Madran, Tank Şengül, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 346

[19] Tekeli, İ., "Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri", **Ankara 1985'den 2015'e**. ABŞB EGO Genel Müdürlüğü, 1987, s. 87.

[20] Polat, İ., "Kentsel Dönüşümün "İktidar" Kritiği", ***Tüm Bel-Sen***, Ekim/Kasım 2005, s.22. Polat'a göre, kent yöneticileri ve bürokratlarının kenti bir bütün olarak korumak gibi bir planlama düşüncesi bulunmamaktadır. Bu durum temel olarak, zaman kısıtı ile pazar fırsatlarını zamanında değerlendirebilecek plan yapma kapasitelerindeki eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

[21] Ancak bu uygulamalar, genel bir kabul oluşturacak kadar çok sayıda değildir.

[22] Ahmet Erdoğdu ve Sedvan Teber (2005–2006) (kişisel görüşmeler).

[23] H. Ç. Keskinok, **State And The (Re) Production of Urban Space**, METU Faculty of Architecture Press, Ankara, 1997.

[24] Piyasa eleştirel planlama yaklaşımları yanı sıra, kamu arazilerinin yönetimi veya kentleşmeden sorumlu ilgili aktörlerde süreçler dâhilinde dışlanmıştır. Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü, DİT ve KİT arazilerinin de dâhil olduğu kamu kurumlarının arazilerini devretmekten sorumlu olmasına rağmen, Özelleştirme Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden itibaren özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), bu arazilerin devrini yapmaktadır. Ayrıca, 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu'nun 1994 tarihli ilk düzenlemesinde yer verilen Mimarlar Odası gibi bazı kurum ve kuruluşlar, daha sonraki yasal düzenlemelerle özelleştirme kararı yanı sıra, planlama ve devir süreçlerinin dışında bırakılmıştır. Aynı düzenlemeyle yerel yönetimlerin yetkileri de kısıtlanmıştır.

KAYNAKÇA

Altaban, Ö., "Ankara Metropoliten Alan Planlama Deneyimi: 1970–1984 Nazım Plan Bürosunun Kuruluşu, Örgüt Yapısı, Planlama Yaklaşımı ve Sorunlar", **Planlama**, S. 2004/4, s. 32-39.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABŞB), **Ankara 1985'den 2015'e**, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, ABŞB EGO Genel Müdürlüğü, 1987.

Ankara Büyükşehir Belediyesi, **Ankara Merkezi İş Alanı (Kuzey Kesimi) Planlama ve Geliştirme Yarışması Jüri Değerlendirme Çalışması Raporu** (24.11.1993–28.11.1993), 1993.

Ankara Büyükşehir Belediyesi, **Ankara Merkezi İş Alanı (Kuzey Kesimi) Planlama ve Geliştirme Yarışması Bilgi Kitabı ve Alan Tanımı,** Temmuz 1993.

Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı (ABB. İDB), **Ankara 2025 Nazım Plan Merkezler Ana Planı Araştırma Raporu**, Yayınlanmamış Rapor, Ankara, 1999.

Ankara Büyük Şehir Belediyesi, **2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Uygulamaya Yönelik Çerçeve Plan Koşulları**, 2007.

Ankara Metropoliten Nazım Planlama Bürosu, **1990 Ankara Nazım Planı Raporu**, 1982.

Çakan, A., **Central Business District Problems in Ankara: Transformations in Kazikiçi Bostanları, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kasım 2004, Ankara.**

Eke, F. ve Sönmez Özdemir, N., "Kamu Arazilerinin Özelleştirilmesinin Kentsel Dönüşüm Boyutu, Ankara Akköprü-Migros Örneği", **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı** 11–13 Haziran 2003, TMMOB Şehir Plancıları Odası, YTÜ Odotoryumu, İstanbul, 2003, s. 259–267.

Eren, Ş. G., **Impacts of Privatization on Urban Planning: The Turkish Case (Ankara), ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış doktora tezi**, Temmuz 2007, Ankara.

Fainstein, N. I. ve Fainstein, S. S., "Is State Planning Necessary for Capital? The US Case", **International Journal of Urban And Regional Research**, 1985, S.9(4), s. 485–507.

Gökçe, B., "Ankara Büyükkent Bütünü Merkezleri Dönüşüm Çoküntüleşme Süreçleri", **Kentsel Dönüşüm Sempozyumu**, Şehir Plancıları Odası, Sempozyum Kitabı, 2003, s.236–250.

Gökçe, B., "Ankara'da Merkezi İş Alanı ve Merkezler Sisteminin Dönüşümünü Kuramlar ve Merkezleri Yapısını Etkileyen Siyasalar Üzerinde Tartışmak", **Planlama**, S. 2005/4, s.73–83.

Günay, B., Erkal, F. ve Kıral, Ö., "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İslah İmar Planı: 1986–2006 Koruma Planından YENİLEme Planına", **Planlama**, S. 2005/4, s.34–49.

Keskinok, H. Ç., **State And The (Re) Production of Urban Space**, METU Faculty of Architecture Press, Ankara, 1997.

Keskinok, H. Ç. ve Ersoy, M. (der.), **Mekân Planlama ve Yargı Denetimi**, Ruşen Keleş, H. Çağatay Keskinok, Melih Ersoy, Belma Tekinbaş, Baykan Günay, Emre Madran, Tank Şengül, Yargı Yayınevi, s.336–349, Ankara, Ekim 2000.

Polat, İ., "Kentsel Dönüşümün "İktidar" Kritiği", ***Tüm Bel-Sen***, S. Ekim/Kasım 2005, s.22.

Tekeli, İ., "Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri", **Ankara 1985'den 2015'e**. ABŞB EGO Genel Müdürlüğü, 1987, s.87–104.

Yeni GİMAT A.Ş., **Faaliyet Raporu**, 2001.

Yeni GİMAT A.Ş., **Faaliyet Raporu**, 2006.

ANKARA'DA KENTSEL BAŞKALAŞIM KARŞISINDA KENTSEL KİMLİK SORUNU : KENT MERKEZLERİ VE KAMUSAL MEKÂNLAR

Cânâ Bilsel, Doç. Dr., *ODTÜ Mimarlık Bölümü*

'Kent kimliği' üzerine

Kimlik, bireyleri birbirinden ayırd eden fizyonomi ve karakter özellikleri olarak insanlara özgü özellikler bütününü ifade eder. Doğal ve yapılı çevrelere, mekânlara ve kentlere kimlik atfetme ise, mimarlık ve şehircilik alanından çok önce edebiyatta görülür. İstanbul yaşlı, ama güzelliğini yaşadığı onca şeye rağmen yitirmeyen bir kadına benzetilegelmiştir.[1] Oysa Ankara'nın cinsiyeti konusunda çok da bir uzlaşma yok gibidir. Kimilerine göre anıtsal, yalın ve ciddi kamu yapılarıyla bu şehir daha çok erkektir, kimine göreyse o bir "bozkır sarışınıdır".[2]

Kent kimliği, Türkiye mimarlık gündeminde son çeyrek yüzyıldır konu edilen bir sorun alanıdır. İşin ilginç yanı, bu kavramın büyük çoğunlukla olumsuzluk ekiyle kullanılmıştır. "Kimliksiz yapılaşma" ile "kimliksiz kentsel çevreler" yaratıldığı ve giderek "kentlerin kimliklerini yitirdikleri" yönündeki söylem, özellikle tarihi çevrelerin, 'yık-yap-sat' süreciyle hızla yok edilerek yerlerini, basmakalıp ve niteliksiz bir yeni yapılaşmanın almasıyla koşut olarak ortaya çıkmıştır. Ülke kentlerinin özgün kimliklerini yitirdikleri yönündeki söylemin bugün artık meslek çevreleri dışında da, kamuoyunda kabul gördüğünü söylemek yanlış olmaz. Yere özelliğini veren özgün mimari ve tarihi çevrelerin ortadan kalkması ve yerlerini her yerde benzer biçimde inşa edilen standart yapıların alması, yeni kent mekânlarının birbirinden ayırd edilmesi güç çevreler üretmesi, genelde "kimliksizleşme" olarak nitelenmektedir.

Mimarlıkta "kimlik" sorunu, dünyada 1950'lerin sonlarında Modernizm eleştirisi [3] ile gündeme gelmiş, 1970'lerin sonlarından başlayarak post-modern eleştiri ve akımların başat kavramlarından birini oluşturmuştur. Özellikle "yer kuramı" (*place theory*), bir alanı "özgün yer" yapan nitelikler bütünü olarak "kimlik" (*identity*) kavramı üzerinde odaklanır. Christian Norberg-Schulz'a göre "yerin kimliği", o mekânı oluşturan ve çevreleyen doğal ve yapılı ögelerin birarada oluşturdukları toplam nitelik olarak tanımlanabilecek olan "çevre karakteri" ya da "atmosfer" ile tanımlanır. [4] Kevin Lynch ise, "çevre imgesi"nin üç ana ögesini "kimlik", "strüktür" ve "anlam" boyutları olarak görür.[5] Burada "kimlik" bir nesnenin diğerlerinden ayırd edilerek tanınmasını sağlayan, onu tek ve farklı yapan özellikler bütünüdür. Strüktür, nesneler arasındaki mekânsal ilişkileri tanımlar; birey bir çevreyi, nesneler

arasındaki bu ilişkilerin oluşturduğu mekânsal strüktür ile ayırd eder ve bu çevrede yönünü bulur. Anlam ise nesnenin izleyicide uyandırdığı pratik veya duygusal etkilerdir. Yer kuramı kent kimliği (*urban identity*) üzerinde durur; kent imgesini ve kent kimliğini oluşturan ögeleri çözümleyerek, bireylerin yabancılaşmadan kendilerini özdeşleştirebilecekleri "kimlikli" yaşam çevreleri oluşturmayı hedefler. Son dönemde, küreselleşme ile birlikte yeni, ancak yerden bağımsız, tekdüze '*corporate*' mimari imgelerin, dünyanın her kentinde birbirinin aynı olan, Augé'nin deyimiyle "süpermodernite"nin ürettiği "yer-olmayan" mekânların[4] yaygınlaşması karşısında, mimarlık ve kentsel tasarımda "kimlik" konusu bugün yeniden gündemdedir.

Bir kentin makroformu, mekânsal strüktürü ve özellikleri, anıtları ve diğer mimari ögeleri, yapılaşmanın genel niteliği, bitki örtüsü ve açık kamusal alanların niteliği o kentin mekânsal kimliğini oluşturan ögeler bütünüdür. Bu boyutuyla kent kimliği, Lynch'in "kent imgesi" kavramı ile neredeyse özdeştir. Kent kimliğinin oluşumunda, o kentin içerisinde yer aldığı coğrafya ve geçirdiği tarihsel süreçler belirleyicidir. Ancak bu kimlik kentin toplumsal yapısı, ekonomisi, yönetim biçimi ve toplumunun kültürel özelliklerine bağlı olarak biçimlenir. Bu tanımıyla kent kimliği, somut (fiziksel bir varlık ve mekânlar bütünü oluşu) ve soyut (toplumsal yapısı ve kültürel yaşamı vb.) nitelikleri birarada barındıran bir olgudur. Bir kentin zaman içerisinde, toplumsal yapısında, ekonomisinde, yaşayışında, kültürel pratiklerinde ve yönetim biçiminde oluşan değişimin, fiziksel bir varlık ve mekânlar bütünü olarak kimliğinde belirgin bir dönüşüme neden olması kaçınılmazdır. Ancak bu dönüşümün "başkalaşım" (metamorfoz) boyutlarında olması, kentin varolan kimliğinin silinerek yerini bambaşka bir kimliğin alması ile sonuçlanır. Dönüşüm ve başkalaşımın eşyanın tabiatında olduğu düşünülebilir; öte yandan fenomenolojik bir varoluşsal yaklaşımla insan, göreli olarak kısa olan yaşamında, dünyada yerleşebilmek için yaşadığı çevrede belirli bir süreklilik, *stabilitas loci* arayışındadır.[5] Sürekli başkalaşan bir çevrede yaşamak zorunda kalmak varoluşsal bir sorun, yabancılaşma ve mutsuzluk kaynağı oluşturduğu görülebilir.

Kent kimliğinde süreklilik ve değişim ya da kopuş...

Tarih boyunca uygarlıkların merkezi olmuş olan kentler, kimi zaman bin yıllarca aynı konumda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancyra'nın, Engürü'ye, Angora, Angara ve Ankara'ya evrilip de aslında aynı kalması gibi, adları bin yıllarca aynı kalan kentler vardır. Bu kentin kendisinin de aslında aynı kent olduğu anlamına gelir mi? İki Fransız kuramcı, Marcel Poëte ve Pierre Francastel bu konuda karşıt iki tezi savunmuşlardır. Poëte'e göre kent, aynı konumda bin yıllarca yaşayan canlı bir varlıktır. Poëte'in Henri Bergson'dan kentbilime taşıdığı bu kuramsal çerçevede, kentin doğumundan itibaren var olan bir yaşam gücü (*élan vital*) ve belleği (*mémoire*) vardır.[6] Geçmişte olduğu gibi gelecekte de varlığını sürdürmesi bu iki özsel niteliğine bağlıdır. Kentin yaşam gücü, içerisinde yer aldığı coğrafya ile ve bu coğrafyadaki konumuyla doğrudan ilişkilidir. Belleğini sürekli kılan ise, Poëte'e göre, kent mekânında sürekliliği (*permanence*) olan strüktür ögeleri, ana yollar ve anıt yapılardır. Ankara'da Kale ve Frigler'den bu güne 'kutsal yer' ve şehrin dini merkezi olma özelliğini sürdüren Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram Camii ve Türbesi'nin bulunduğu höyük, Ankara'nın bu türden bir belleği ve sürekliliği olduğuna tanıklık ederler.[7]

Öte yandan sanat tarihçisi Pierre Francastel, Poëte'in sürekliliği öne çıkaran tezine karşı, kentlerin tarihinde kopuşları ön plana çıkaran bir tez ortaya atar; ona göre kenti (kentin kimliğini) belirleyen onun fiziksel yapıları değil, bu kentte yaşayan toplumdur.[8] "Napoléon III'ün Paris'i" başlıklı makalesinde Francastel, Haussmann operasyonları olarak bilinen yıkımlar ve açılan yeni bulvarlarla Paris kentinin, önceki dönemlerin mirasını büyük ölçüde yok ederek, 19. yüzyılın modern başkenti haline gelmesi üzerinde durur. "Yeni bir toplum yapısı, teknoloji ve sermaye birikimi Paris'i yeniden yaratmıştır. Ancak, Francastel'e göre, gerçekte her kuşak,



18.yıl sonunda Ankara, *Gravür Pitton de Tournefort*

aynı mekânsal çerçeve içerisinde yaşamayı sürdürse de, değişen yaşam biçimleri ile kendi kentini yaratır. İlginç olan ise, burada Francastel'in, toplum değişse de "aynı mekânsal çerçeve içerisinde yaşamayı sürdürmesi"ni olağan bulmasıdır. Çünkü, diğer birçok Avrupa kültür kentinde olduğu gibi Paris'te de tarihi kent çekirdeği 19. yüzyıl sonundan bugüne büyük ölçüde korunmuştur. Yalnız anıt yapıları değil, kentsel dokusu, bulvarları ve parkları özgün tasarımlarıyla bugüne gelebilmiştir. Bu mekânlar, kolektif belleğin ve kültürün sürdürüldüğü yerler (*loci*) olarak görülmüş ve özgün kent mobilyalarına kadar korunmuştur. Paris'te Alphand'ın tasarladığı banklar, ağaç altı ızgaraları, sokak lambaları, kiosklar, çeşmeler, çöp teknekeleri vb. ile Guimard'ın herbiri ayrı bir sanat eseri olan *Art Nouveau* metro girişleri gibi Barcelona'da Gaudi'nin kent mobilyaları da bu kentlerin kimliğinin ayrılmaz ögeleri olarak dikkatle korunmaktadırlar. Bu, bu kentlerde yaratıcı yeniliklerin yer bulmasına engel değildir. Tersine eski ile yeninin incelikli birlikteliği/dialoğu o kentlerin kimliğine zenginlik getirir.

Adı aynı kalmış olsa bile ikibin yılı aşkın tarihinde, çok sayıda uygarlık ve kültüre ev sahipliği yapmış olan Ankara, bu süre içerisinde çok sayıda tarihsel kopuşa sahne olmuştur. Roma dönemi Ancyrası ile geç Bizans döneminde İmparatorluğun sınırındaki kale-kent; onunla, Selçuklular tarafından fethedilmesiyle birlikte nüfusu İslamlaşan kent, 14. yüzyılda Ahiler aracılığıyla kendi kendini yöneten özerk kent ile Osmanlı dönemi Ankarası birbirinin aynı değildir. Osmanlı dönemi içerisinde de 15.-16. yüzyılların sof üreticisi, ticaret merkezi Ankarası ile 19. yüzyılın ortalarında sof üretimi çöken ve ekonomisi gerileyen Ankara arasında da önemli farklar vardır. [12] Aynı mekânda birbirinin ardısıra yaşamış olan bu kentler arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, ülkenin siyasi tarihindeki devrimin baş mekânı ve hatta aktörü olacaktır. Anadolu platosunun ortalarındaki bu kentin 1600 yıldan bu yana imparatorluklar başkentliğini elinden bırakmamış olan İstanbul'un yerine başkent olmak da kuşkusuz başlı başına bir devrimdir.



Ankara'yı simgeleyen mekânlardan Ulus Heykel Meydanı
Kartpostal 1960-70'ler. (Elvan Altan Ergut arşivi)



Ankara'yı simgeleyen mekânlardan Gençlik Parkı
Kartpostal 1980'ler. (Elvan Altan Ergut arşivi)

Cumhuriyet'in 'modernite projesi'nin başkenti Ankara'da kamusal mekânlar

Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen on yıllarda Ankara, Cumhuriyet'in modernite projesinin başkenti olarak planlanacak ve inşa edilecektir. Gönül Tankut'un kitabında işaret ettiği gibi, daha ilk yıllardan başlayarak plan dışı gelişmeler olsa da,[13] başkentin mekânsal strüktürü önce Lörcher Planı'na, ardından da Jansen Planı'na göre biçimlenmiştir. Başkent 300.000 nüfuslu bir yönetim kenti olarak düşünülmüş, Yenişehir, bir yönetim merkezi (*Regiurung Stadt*- Vekâletler Kartiyesi) çevresinde bahçe-kent (*Carden City*) modeline uygun olarak planlanmıştır. Yeşil kuşakları, yaya yolları sistemi ve bunun trafik yollarından ayrışmasıyla [14] uygulanan Jansen Planı, döneminin çağdaş şehircilik anlayışını yansıtır. Cumhuriyet yönetimi, bir 'ulus kimliği' yaratma ülküsü ile, kolektif bellek ve bilinç oluşturmayı hedefleyen 'temsili bir kamusallık' kurgulamış; bunu kent meydanlarında anıt heykellerle somutlaştırmıştır.[15] Ulus'ta "Hakimiyet-i Milliye" Anıtı, Güvenpark'ta Güvenlik Anıtı, Zafer Meydanı'nda Atatürk heykeli, geçmişte olduğu gibi bugün de Ankara'nın kimliğini temsil eden anıt ve mekânlar olarak kentin karpostallarında sürekli yeniden konu edilirler.[16] Ancak Erken Cumhuriyet döneminde oluşturulan kamusallık, anıtlar çevresinde yaratılan temsili kamusallıkla sınırlı değildir.

Bu dönemde plana uygun olarak biçimlenen başkentte, açık mekânlar, bulvarlar, parklar, gezinti alanları, yeşil yaya yolları, spor alanları başkentin kimliğinin –ya da kent imgesinin- karakteristik mekânlarını oluştururlar.[17] Kent kimliği, kentin yalnızca fiziksel ögeleriyle değil aynı zamanda o kentteki toplumsal yaşam biçim(ler)i ile de belirlenen bir olgudur. Söz konusu açık alanlar aynı zamanda, Cumhuriyet projesinin hedeflediği çağdaş toplum yaşamının gelişeceği kamusal mekânlardır ve kısa zamanda Ankara'da toplumun gündelik yaşamının odakları haline gelebilmişlerdir. Kentin ana omurgasını oluşturan Atatürk Bulvarı, ana ulaşım arteri olmasının yanında, aynı zamanda kentlilerin bir gezinti ve buluşma alanı, birbirlerini "görme" ve diğerleri tarafından "görülme" mekânı olmuştur.[18] Hannah Arendt'e göre kamusal alan, bireylerin birbirlerini, gördükleri, duydukları ve birbirleri tarafından görülüp duyuldukları, bireylerin aktif olarak katıldıkları bir iletişim ve eylem alanıdır.[19]

Gençlik Parkı, dönemini yansıtan çağdaş tasarımıyla kentlilerin boş zamanlarını değerlendirdikleri, buluşup gezinti yaptıkları, yüzme yarışlarının düzenlendiği, nikâh törenlerinin yapıldığı bir rekreasyon alanı ve toplumsal aktivite odağıdır. Buna karşılık Eser Park, Eski Ankara'da yaşayan ve Yenişehir'de

oturanlara oranla geleneksel yaşam biçimlerini koruyan toplum kesimlerinin alternatif bir rekreasyon ve eğlence yeridir.[20] Hipodrom, 1960'lara kadar adına uygun olarak at yarışlarının yapıldığı, Stadyum spor karşılaşmalarının düzenlendiği, kentlilerin buluştuğu etkinlik odaklarıdır.

Kısmen niteliklerini yitirmiş ve eskimiş olsalar da Ankara'nın sayılan bu kamusal mekânları, 1970'lerde kentin açık alanları olarak kullanılmayı ve kentin kimliğindeki ayrıcalıklı yerlerini sürdürmekteydiler. 1970'li, hatta 1980'li yılların kartpostallarında, Gençlik Parkı'nın havuzu ve yeşil varlığı ile Ankara'yı simgeleyen mekânlardan biri olarak sıklıkla konu edilmeye devam etmesi, parkın kent kimliğindeki yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Değişen kent imgesi ve kimliği

Avusturalya'nın başkenti Canberra, 20. Yüzyıl başında planı uluslararası bir şehircilik yarışmasıyla elde edilerek uygulanmış, bahçe-kent modeliyle planlanmış bir başkenttir. Kıyıdan 280 km. içeride konumlanmış olan bu kent, bugün 330.000 kişilik nüfusuyla hala bahçe-kent niteliğini sürdürmektedir. Ankara'da ise planlanan nüfus büyüklüğü ilk yirmi yıl içerisinde aşılmıştır. 1950'lerden sonra kente göçlerle ivme kazanarak artan nüfus, kentin gecekondu yerleşmeleriyle belirlenen yeni makroformu yanında, planlı kentsel alanların birden çok kez yıkılıp yeniden yapılmasını, yapılaşmanın yükselerek yoğunlaşmasını getirmiştir. 1950'de 287.000 olan kent nüfusu, 1965 yılında 906.00 ve 1970 yılında 1.200.000 olmuştur. Göçler ve kentin ekonomisindeki değişimle birlikte kentli toplumun yapısı da bu dönemde hızla değişmiştir. Tuğrul Akçura, 1950 sonrasında Ankara'nın çoğunluğu devlet memuru olan nüfusunda tüccarların ve serbest meslek sahiplerinin oranının arttığından söz eder.[21] Buna koşut olarak Ankara'da hizmetler sektörü gelişmiştir. O döneme kadar kentin tek merkezi Ulus iken Kızılay yeni merkez olarak gelişir. Bu, Yenişehir'in Bulvar üzerinde 5 katlı konut yapılarından ve çevresinde bahçe içerisinde evlerden oluşan ilk kentsel dokusunun, parsel parsel, ama





Hacı Bayram'dan Kale ve Hıdırlıktepesi'ne bakış ve perspektifte TOKİ Blokları *Fotoğraf: Cânâ Bilsel*

sonunda bir iki yapı dışında hemen tümüyle yok olarak dönüşmesine, yükselip yoğunlaşmasına neden olacaktır. Kentin mekânsal kimliği kentin demografik, ekonomik ve toplumsal yapısındaki gelişmeye koşut olarak dönüşmüştür.

Kentin makroformu, mekânsal kimliğini / kent imgesini oluşturan başlıca etkenlerden birini oluşturur. Kenti kuşatan gecekondu mahalleleri,1960'lardan son dönemde "kentsel dönüşüm" çerçevesinde büyük ölçüde yıkılmalarına kadar Ankara kentinin imgesinin –ve toplumsal kimliğinin- ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Bugün, gecekondu mahallelerinin büyük bölümünün büyük ölçekli operasyonlarla bu kadar hızlı



Ankara çevresinde kentsel saçaklanma *Fotoğraf: Cânâ Bilsel*

bir biçimde ortadan kaldırılmasının toplumsal yapıda yarattığı/yaratacağı sonuçları henüz bilmiyoruz. Fakat, Esenboğa havaalanı yolu üzerinde bir zamanlar göz alabildiğine uzanan mahallelerin, sadece tepelerde camilerin yalnız minarelerinin kaldığı ıssız tepelere dönüşmesinin benim üzerimde yarattığı etki bir şeyleri yitirmenin burukluğu... Kentin girişlerinde imgelerine alışık olduğumuz gecekondu mahalleleri artık hemen tümüyle ortadan kalkmış bulunuyor...

Gecekonduların yerini ise ya çoğunlukla TOKİ tarafından gerçekleştirilen yeni konut yerleşimleri, ya da Konya Yolu üzerinde ve Dikmen Vadisi'nin batısındaki tepe ve vadilerde olduğu gibi, topoğrafyayı dikkate almayan dik sokaklar ve imar parselleri üzerinde apartman blokları alıyor. Her iki yeni oluşum da, gecekondu mahallelerinin 'pitoresk' bütünlüklerini özletecek kadar görsel uyumdan uzak, aşırı yoğun konut alanları yaratıyorlar. Hacıbayram'dan bakıldığında Kale ve Hıdırlık Tepesi arasında alışık olduğumuz silueti bozan, iki tepe arasında eskiden görünen ufku kapatan yüksek konut blokları yükseliyor artık. Kentin yüzlerce yıllık imgesinde çok önemli bir değişim, enine boyuna düşünülmeden atılmış, geriye dönüşü olmayan bir adım.

Jansen'in o incelikli kale silueti eskizlerine inat...

Hedefin maliyeti en aza indirerek en fazla sayıda konut üretmek olduğu toplu konut alanlarında, birbirinin aynı, standardizasyonun "basmakalıp" yapı üretmek olarak anlaşıldığı, mimari tasarımın ve inşaatın niteliğinin düşük olduğu, kentsel tasarımın ise söz konusu bile olmadığı yeni kent çevreleri inşa ediliyor. Batı'da konut çevreleri üzerinde yapılan "çevre psikolojisi" (*environmental psychology*) araştırmaları [2] "çevre kimliği"nin olmadığı, bir başka deyişle bireylerin kendi konutlarını ve konut çevrelerini diğerlerinden ayırd etmekte güçlük çektikleri, standard ve kimliksiz çok katlı yapı bloklarında, birbirinin aynı apartman dairelerinde yaşamak zorunda kaldıklarında, kendilerini yaşam çevreleri ile özdeşleştiremediklerini, dışlanmış ve hatta kimliksiz hissettiklerini ve mutsuz olduklarını göstermektedir. İnsanların kendilerinin veya babalarının elleriyle yaptığı, meyva ağaçlarını bahçesine diktiği evlerinden çıkartılıp, banyosu, tuvaleti olan ama "kimliksiz" bloklarda yaşamaya zorlanmalarının, zamanla çok önemli psikolojik sorunlara yol açabileceği şimdiden tahmin edilebilir. Batı'da tüm bu araştırmaların sonuçları bundan 30 yıl önce tartışılmaktayken ve bu



Söğütözü'nde yeni kentsel merkez oluşumu *Fotograf: Cânâ Bilsel*

ülkenin üniversitelerinde de benzer araştırmalar yapılırken, bugün uygulamada bunların hiç dikkate alınmamasını nasıl açıklayabiliriz? Bunda bir ölçüde de olsa, mimarların "mimarlıkta kimlik" sorununu, yapılara iliştirilen ve "kültürel kimliği" yansıttığı varsayılan kimi süslere, sivri ya da kaş kemerlere, alınlıklara, kulelere vb. indirgemesinin de bu sonuçta bir payı yok mu?

Kentsel Yayılma ve Saçaklanma

1970'lerde planlama kararları ile, önce Batıkent ardından da Eryaman ile mevcut kentin dışında yeni uydu yerleşimler yaratılması ile başlayan süreç, son yıllarda artan otomobil sahipliliği ve inşa edilen yol altyapısına koşut olarak ulaşılabilirliği olan her yöne doğru önü alınamaz bir yayılmaya ve saçaklanmayla sürmektedir. Batı koridorunun kuzey ve güneyinde, çevre yolları üzerinde her geçen gün yeni konut alanları, çoğu zaman bütüncül bir planlamadan uzak parçacı kararlarla yerleşime açılmaktadırlar. Ekolojik ve ekonomik açıdan "sürdürülebilir" olmayan bu gelişme, kent mekânının kontrolsüz bir biçimde yayılarak parçalanmasına ve kent toplumunda giderek artan toplumsal ayrışmalara neden olmaktadır. Daha önce bir çok defa üzerinde durduğum bu süreçte, toplum gruplarının, özellikle de üst gelir gruplarının "ötekiler"den uzakta, kendi "güvenli" ve "sağlıklı" alanlarında yaşama kararlılıklarının önemli payı bulunmaktadır. Üst gelir gruplarının bu konudaki tercihleri, sırasıyla orta üst ve orta gelir gruplarının da özlemlediği bir yaşam modeline dönüşmüştür. Bu gruplar da otomobil sahipliliklerine göre, kent merkezinden uzakta ya ana arterler üzerinde ya da toplu taşınım (raylı vd.) üzerinde yer seçmektedirler. Ankaralıların azımsanamayacak bir kesiminin tercihinin kent dışında yeni oluşmuş bu konut bölgeleri yönünde olması, kentin bütünü üzerinde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Kent artık farklı toplum kesimlerinden bireylerin bir arada varolduğu, birbirlerini gördükleri, birlikte yaşadıkları bir paylaşım alanı olmaktan çıkmıştır.[33]

Sermaye gruplarının kent merkezleri dışında ana ulaşım arterleri üzerinde yaptıkları yatırımlar kentin mevcut strüktürünü hızla dönüştürmekte ve merkez işlevlerinin desantralize olmasına neden olmaktadır.[34] Eskişehir ve Konya yollarının (eski karayolları) kesişmesine yakın bir noktada, Söğütözü'nde, tekil yapıların çeşitli yükseklik ve büyüklüklerde rastgele yanyana gelmesiyle, herhangi bir kentsel tasarım fikri olmaksızın,



Gençlik Parkı'nın özgün giriş kapısının bugünkü durumu
Fotoğraf: Cânâ Bilsel



Gençlik Parkı'nın yeni kapısı / yeni kimliği
Fotoğraf: Cânâ Bilsel

yapı blokları arasında, alışveriş merkezlerinin otoparkları dışında hiçbir kamusal mekânın ve mekân örüntüsünün bulunmadığı yeni bir kent merkezi oluşmuş bulunmaktadır. Ticaret odası, parti merkezi, noterler birliği, sendika gibi, bir kentin merkezinde olması gereken önemli kurumlar ile alışveriş merkezi ve hastane gibi ilişkisiz işlevler bu yeni merkezde yanyana ama ilişkisiz bir biçimde bulunabilmektedir.

Otomobil ile ulaşımın yaygınlaşmasıyla, ulaşım düğümleri ve ana arterler üzerinde çok sayıda alışveriş merkezi yine büyük sermaye gruplarının yatırımlarıyla birbiri ardısıra açılmayı sürdürüyor. Ankaralıların alış veriş yapmanın ötesinde, çocuklarıyla birlikte boş zamanlarını geçirmek için de tercih ettikleri bu mekânların, yeni bir kamusal mekân kategorisi olduğunu savunanlar bulunuyor. Bireylerin geçişinin kapıdaki güvenlik görevlilerine bağlı olması, kamusal alanın olmazsa olmaz bir niteliğini, herkes tarafından "erişilebilirliğini" ortadan kaldırmaktadır. Bu tartışma bir yana, bu yapılarda bulunan sinema salonları ve genellikle sayısı birden fazla olmayan kitapçı dışında, kentlilere sundukları kültürel aktivite olanakları ise genellikle oldukça sınırlıdır.

Ankara'nın kentsel gelişimini belirlemeye devam eden 'merkez-kaç kuvvetler'in ve özellikle ardarda açılan büyük alışveriş merkezlerinin kent merkezi üzerinde azımsanmayacak boyutta olumsuz etkileri olmaktadır. Özellikle Kızılay merkezinde, gözle görülür bir nitelik düşmesi izlenmektedir. Kimi işlevler, büyük mağazalar ve ofisler bu alanı terkederken dersaneler ve depolama faaliyetleri yoğunlaşmakta, öte yandan Kızılay'ın kimi bölgelerinin geçiş bölgesine, kimi bölgelerininse çöküntü alanına dönüşmesi olasılığı uzak görünmemektedir. Buna karşılık Ulus, gerek toptan ticaretin varlığını sürdürmesi, gerekse perakende ticaretin hitab ettiği kesimlerin bu merkezi kullanmaya devam etmesi dolayısıyla göreli olarak canlılığını korumaktadır. Oysa Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı" ile, plan raporunda "Ulus'un bir çöküntü alanı olduğu" yönündeki, araştırmaya dayanmayan bir değer yargısına dayanarak bu alanda radikal bir kentsel dönüşüm projesini uygulamaya koymayı hedeflemektedir.[28] Bu proje, Ulus İşhanı'nı otele dönüştürerek korumakta, buna karşılık çevresindeki tüm yapıları yıkarak, bu alanda adaları birleştirip çok katlı bir alış veriş merkezi inşa etmeyi öngörmektedir.[29] Söz konusu kentsel dönüşüm projesi Ulus merkezinde, kimi yarışmalarla elde edilmiş çok sayıda yapı yıkılarak yerine bir alış veriş

merkezi inşa etme projesidir. Bu projeyle birlikte Atatürk Heykeli'nin olduğu meydan da tümüyle yeniden düzenlenmektedir. Oysa meydan ve heykel çevresindeki düzenleme Ulus İşhanı projesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Kent merkezinde kamusal mekânların sürdürülmesi gereği

Hannah Arendt, kamusal alan (*public realm*) kavramını "insan yapısı nesnelerden oluşan ve yine insanlar tarafından ortaklaşa paylaşılan dünya" olarak tanımlar. "Bu dünya tüm bireylerin ortak buluşma zeminidir."[27] Bu tanıma göre, kent gerçek anlamda bir kamusal alan tarif eder. Arendt'e göre, paylaşılan bu dünyanın sürekliliği, onu paylaşan insanların benzer ya da türdeş olması ile değil, konumlarının farklılığı ve bundan doğan görüş açılarının çeşitliliği içerisinde "ortak ilgi alanı" olarak paylaşılıyor olması ile sağlanabilir.[28]

Ankara, son dönemde merkezkaç kuvvetlerle çeperlerine doğru saçaklanarak yayılan, sermayenin keyfi yön değiştirmeleri ile yeni kent merkezlerinin oluşturulmaya çalışıldığı, yeni alış veriş merkezlerinin açıldığı, ancak tüm bunların sonucunda mevcut kent merkezlerinin çöküntü alanına dönüşme riski olan bir kent olarak son derece kırılgan bir yapı sergiliyor. Toplumsal grupların mekânda birbirinden ayrışmasıyla, bütünlüğü parçalanmış bir kente dönüşmüş bulunuyor.[29] Bu mekânsal parçalanma ve toplumsal ayrışma karşısında, toplum kesimlerini yeniden bir araya getirme potansiyelini ise yine kent merkezleri sunmakta. Çünkü tüm ana arterlerin ve toplu taşınım hatlarının buluştuğu kent merkezleri kent bütünü içerisindeki merkezi konumlarını korumaktalar[30]; kent meydanları, bulvarlar, parklar gibi açık kamusal alanlar, kültür yapıları ve açık – kapalı buluşma yerleri yine kent merkezlerinin kentsel dokusu içerisinde yer almaktadırlar.

Son onbeş yıllık dönemde Ankara'nın çevre semtlerinde, bugün çekim odağı haline gelmiş olan yeni parklar (Göksu, Gölbaşı parkları, Harikalar Diyarı vd.) oluşturulmuştur. Buna karşılık kentin merkezinde konumlanan mevcut kamusal mekânların, parkların



Gençlik Parkı'nın özgün pergolalarının yerine yeni gölgelikler
Fotoğraf: Cânâ Bilsel



Gençlik Parkı'nda yeni yapılşama



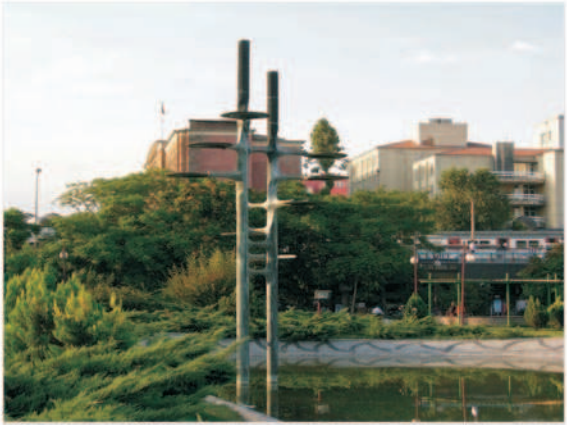
Gençlik Parkı'nda yeni yapılşama *Fotoğraflar: Cânâ Bilsel*



Ankara'nın merkezinde meydan ve anıt: Sıhhiye Meydanı ve Hitit Anıtı *Fotoğraf: Cânâ Bilsel*

birçoğu özgün niteliklerini kaybetmiş ve amaç dışı kullanılmaktadır. Bir kısmı yoğun bir biçimde kentlilerce kullanıldığı halde, bu mekânlarda genel bir niteliksizliğin hakim olduğu söylenebilir. Güven Park bu durumun belki de en çarpıcı örneğini vermektedir. Kentin bu kadar merkezi konumunda, Herman Jansen ve Clemenz Holzmeister tarafından bakanlıklar kartiyesinin bir parçası olarak tasarlanmış olan bu parkın bir bölümü çok uzun zamandır Belediye otobüsleri terminali ve duraklarına ayrılmış, Adalet Bakanlığı'na yakın olan diğer bölümü ise son birkaç yıldır polis araçları tarafından işgal edilmiş bulunulmaktadır. Parkın geri kalanında ise, aşırı taşlaşma yanında, farklı zamanlarda eklendikleri için birbirleriyle uyumsuz olan kent mobilyaları parkın görünümünü karmaşık bir hale getirmektedir. Buna karşılık Güven Park yine de günün hemen her saatinde dolup taşmaktadır.

Kent merkezinde, büyüklüğüyle çok daha önemli bir park Gençlik Parkı'dır. Bu park önce uzun süre gecekondu görünüşlü gazino ve kahvehanelerle işgal edilmiş, ardından bir süre yoz – hatta gayri-ahlâki kullanımlara terkedilmiş, kentli halk tarafından artık içerisinden geçilmeye korkulan bir halde uzun süre bırakıldıktan sonra, son dönemde "yeniden Ankaralılara kazandırılacağı" müjdesiyle, "düzenleme" adına yoğun bir yapılaşmaya sahne olmuştur. Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara'nın kent kimliğinde ve her şeye karşın hala Ankaralıların kolektif belleğinde önemli yeri olan bu kamusal mekânda, parkın karakterini ve yeşil alan niteliğini yok eden yoğun bir yapılaşma gerçekleştirmektedir. Başkent Ankara'da Erken Cumhuriyet döneminin şehircilik alanındaki belli başlı başarılarından biri olan bu kamusal mekânın dönemini yansıtan özgün tasarımının dönüştürülmesi, kentin mekânsal kimliği açısından önemli bir



Ankara'nın merkezinde nitelikli bir kamusal mekân: Abdi İpekçi Parkı *Fotoğraf: Cânâ Bilsel*

kayıptır. Büyükşehir Belediyesi'nin bu uygulaması gerçekte kamusal alanın yönetim tarafından algılanma biçiminde önemli bir sorunu da işaret etmektedir. Kentlerde kamu mülkü olan kamusal mekânlar (parklar, bulvarlar, meydanlar vb.) kamu yani tüm yurttaşlar adına, 'kamu yararı' için Belediyelerin tasarrufundadırlar. Birçok başka alanda olduğu gibi Gençlik Parkı'nda da Büyükşehir Belediyesi parkın kendi mülkiyetinde olmasından hareketle, park üzerinde bir özel mülkmüş gibi tasarrufta bulunma hakkını kendinde görmektedir.[21] Şeffaflıktan tümüyle uzak bir biçimde yürütülen bu süreç sonunda, internete konulmuş bulunan animasyonlardan ve şantiyenin bugünkü durumundan Gençlik Parkı'nın özgün tasarım özelliklerini yitirdiği, ve yeşil alanın yapılaştırılmakta olduğu görünmektedir.

Açıktır ki bir kentin kimliği, ancak onun farklı zamanlarını yansıtan mekânların özgün karakteristiklerini koruyarak sürdürülebilir, çünkü belleğini yitirmiş bir insan nasıl kimliğini bilemezse, mekânsal belleğini yok eden bir kent de kimliğini yitirir.

Kent merkezindeki parklar dizisi içerisinde erken Cumhuriyet döneminin değil, içerdiği heykeller, havuzlar ve yeşil alan düzenlemeleriyle 1970'li yılların tasarımını yansıtan, Abdi İpekçi Parkı, Sıhhiye Meydanı ve Hitit Anıtı ile mekânsal olarak bütünleşmekte ve son dönemde Ankara'da gerçekleştirilen mitinglere mekân oluşturmaktadır. Kamusal yaşamın birçok boyutuyla bu parkta yer bulması, yere ve heykellere toplum tarafından atfedilen anlamlarla da ilişkili olsa gerektir. Öte yandan, Keçiören'in merkezinde son dönemlerde gerçekleştirilen meydan ve park düzenlemelerinde, anlam ve sembolizm açısından yüklü Orkun Anıtları, Estergon Kalesi gibi tarih referanslı ögelerin ve şelalelerin kimi toplum kesimleri tarafından



Ankara'nın merkezinde otoyola dönüşen Atatürk Bulvarı *Fotoğraf: Cânâ Bilsel*

son derece anlamlı bulunulduğunu ve beğenildiğini gözlemleyebiliyoruz. Sonuç olarak, bu park ve meydan düzenlemeleri, popülist imgeler içerse de, mevcut kent içerisinde kentlilerin, kadın-erkek ve çocukların rekreasyon için bir arada gitmeyi tercih ettikleri bir kamusal mekân oluşturmaktadır.

Ankara'nın demografik yapısı incelendiğinde, kent mekânında kuzey ve güney olarak belirlenen ve kökeni Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Eski Ankara – Yenişehir ikilemine kadar giden bir toplumsal ayrışmanın varlığını sürdürdüğü görülür.[3] 1950'lerden bu yana kentin kuzey ve güneyindeki bu toplumsal bölünmeye karşı projeler üretilmiştir. Bu amaçla seçilen proje alanlarından biri (Sıhhiye'de bugün Adalet Bakanlığı'nın içerisinde yükseldiği) eski demiryolu triaj alanıdır. Ankara Belediyesi'nin 1954 tarihli İmar Komisyonu Raporu'nda bu alanda Ankara'nın demiryolu ile bölünmüş bu alanda "mimari-estetik-ekonomik ve kültürel bütünlüğü sağlamak" üzere bir "kültür merkezi" önerilmiştir.1970'lerin başlarında Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu da bu alanı Atatürk Bulvarı boyunca "üniversite alanlarının devamında Ulus ve Kızılay merkezlerini birleştirecek bir kültür ekseni olarak yeniden ele almıştır. 1970'lerin sonlarında bu alan bu defa Ankara Belediyesi tarafından AOÇ'den başlayıp Hipodrom, Stadyum, Gençlik Parkı'nı da içine alan "Ankara Tarih, Yeşil, Kültür ve Rekreasyon" ekseninin doğu ucunu oluşturacak, 1980 sonrasında bu alanların bütünü, Atatürk'ün doğumunun 100. yıl kutlamaları çerçevesinde Kültür Bakanlığı'nın yetkisine verilecek, 1980 askeri müdahalesi sonrasında alan üzerindeki plan yetkisi Milli Komite'ye devredilecektir. Hipodrom'un ortasında, programının önemli bir bölümünü müzenin oluşturduğu Atatürk Kültür Merkezi yarışması açılırken, bu alanın Atatürk Bulvarı tarafında Adliye Sarayı inşa edilecektir. Başlangıcı 1950'lere gittiği halde, başkentte bu kültür merkezi projesinin uzun süre gerçekleştirilememiş olması, başkentin kültür altyapısına hükümetler tarafından uzun süre gereken önceliğin verilmediğini göstermektedir. 1940'larda Sergi Evi'nin Opera'ya dönüştürülmesinden sonra, bir

diğer sergi salonu Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestra'sına tahsis edilmiş, gerektiği gibi birer opera ve konser salonu yapılması sürekli ertelenmiştir. Aynı sorun tiyatro salonları için de geçerlidir. Kent içerisinde tiyatro uzun süre erken Cumhuriyet döneminin kısıtlı olanaklarıyla yapılmış bina ve salonlarda sürdürülmeye çalışılmıştır. Ankara'nın nüfusu ancak birkaç yüzbini bulurken inşa edilen bu kültür yapılarının sayısı, kentin nüfusu 3,5 milyona çıktığında aynı oranda artmamıştır.

Sıhhiye'de Adliye Sarayı'na komşu alanda CSO için 1990'larda açılan mimari yarışma sonucunda seçilen proje, hükümetlerin değişen politikaları yüzünden bir türlü gerçek anlamda inşaat aşamasına geçememiştir. Merkezi hükümetler başkent Ankara için kültür altyapısını geliştirmeyi yatırımları arasında öncelikli görmedikleri sürece uzun süre daha bu alan boş kalabilir ya da bir gün başka bir işleve tahsis edilebilir. Oysa Ankara artık, Atatürk Bulvarı üzerindeki bu boşluğun yerinde, senfoni ve diğer orkestraları için konser salonlarını, bir opera salonunu ve DDY'nin eski Cer Atölyeleri'nin dönüştürülmesiyle, artık nihayet çağdaş plastik sanatlar sergilerinin gerçekleştirilebileceği bir Çağdaş Sanatlar Galerisi'ni çoktandır umutla bekliyor. Kültür yatırımlarının sadece merkezi hükümete bırakılması da gerçekçi değil; büyüklü küçüklü çok sayıda kültür merkezinin belediyeler ve özel girişimcilerce gerçekleştirilmesi için devlet tarafından destek verilmesi, festivallerin ve diğer etkinliklerin desteklenmesi bir kültür politikasının araçları olabilir.

Kamusal mekânların özgün tasarım niteliklerinin korunarak, onarılması ve iyileştirilmesi ile kent merkezini canlandırarak yeniden bir çekim alanı haline getirebilecek bir kültür politikası, Ankara'nın nitelik yitiren ve giderek Ankaralıların terk ettikleri kent merkezlerini yeniden sahiplenmelerinde etkili olurdu kuşkusuz. İstanbul 2010'da Avrupa Kültür Başkenti olmaya hazırlanıyor, İzmir Belediyesi Ahmet Adnan Saygun Kültür Merkezi ve Konser Salonu'nu geçtiğimiz ay açtı. Başkent Ankara tüm bu gelişmelerin çok gerisinde, "kimlik savaşları" ile boşa zaman yitiriyor.

DİPNOTLAR

[1] S. İleri, **İstanbul, Lâle ile Sümbül**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007

[2] Işık Kansu, **Akasyalı Sokaklar** (2007)'den alıntılayan, M. S. Aslankara, "Bir kentin destanı: Ankara", **Cumhuriyet Kitap**, S. 952, 15 Mayıs 2008.

[3] Bakema, van Eyck, van Ginkel, Hovens-Greve, Smithson, Voelker, "Doorn Manifesto – CIAM Meeting 29-30-31 January 1954", özellikle de van Eyck'ın söyleminde 'toplumsal kimlik' konusu yer alırken, 1980'lerin post-modernizmi ise "mimari kimliğe", dolayısıyla mimari biçim ve biçemlere odaklanır. J. Ockman (der.), **Architecture Culture 1943-1968 A documentary Anthology**, Columbia Books of Architecture, Rizzoli, New York, 1993

[4] C. Norberg-Schulz, **Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture**, Rizzoli International Publications, New York, 1984, s. 6-8, C. Norberg-Schulz, "The Phenomenon of Place", K. Nesbitt, **Theorizing A New Agenda for Architecture, An Anthology of Architectural Theory 1965-1995**, Princeton Architectural Press, New York, 1996, s. 412-428

[5] K. Lynch, **The Image of the City**, MIT Press, Cambridge, Massachussets, s. 8-9

[6] Marc Augé, **Non-Places, Introduction to an Anthropology of Supermodernity**, J. Howe (Fransızca'dan İngilizce'ye çeviren), Verso, Londra, New York, 1995; Ş. Sözer, **Non-Places as the New Phenomena of Contemporary Architectural Environments**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ, Eylül 2002

[7] C. Norberg-Schulz, **a.g.e.**, s. 180

[8] D. Calabri, **Marcel Poëte et le Paris des années vingt: Aux origines de "l'histoire des villes"**, L'Harmattan, Paris, 1997

[9] F. C. Bilsel, **"Réinterpréter l'Espace -Temps de la Ville Comme Acte Créateur / Reinterpreting the Space -Time of the City as a Creative Act", *'Espaces et Mémoires / Spaces and Memories', Actes du 2ème Congrès Méditerranéen d'Esthétique***, Kartaca, 6-8 Mart 2003, Association Tunisienne d'Esthétique et de Poïétique (ATEP) & Maghreb Diffusion, Tunus, 2005, s. 89-100

[10] M. Roncayolo, **"Le Paris deNapoléon III (1968) – Pierre Francastel (1900-1970)", Villes et Civilisation Urbaine XVIIIe-XXe** siècle, M. Roncayolo, T. Pacquot (der.), Larousse, Paris, 1992, s. 121

[11] P. Francastel, "Le Paris deNapoléon III", **Villes et Civilisation Urbaine XVIIIe-XXe** siècle, M. Roncayolo, T. Pacquot (der.), Larousse, Paris, 1992, s. 137

[12] S. Aydın, K. Emiroğlu, Ö. Türkoğlu, E.D. Özsoy, **Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara**, Dost Yayınları, Ankara, 2005; S. Aktüre, **19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekân Çözümlemesi**, ODTÜ, Ankara, 1981

[13] G. Tankut, **Bir Başkentin İmarı Ankara: (1929-1939)**, ODTÜ, Ankara, 1990;

A. Cengizkan, **Ankara'nın İlk Planı, 1924-25 Lörcher Planı**, Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Yayıncılık, Ankara, 2004

[14] Bu konuda yeni tamamlanan bir doktora tezi oldukça aydınlatıcıdır. S. Burat, **The Changing Morphology of Urban Greenways, Ankara, 1923-1960**, Yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ, 2008

[15] C. Bilsel, "Ankara'nın parçalanan kamusal alanını yeniden onarmak olası mı?", **Bülten**, S. 25, Ekim 2004, s. 40.

[16] Elvan Ergut ve Bülent Batuman, Ankara'nın fotoğraflarla temsil edilmelerini konu alan iki ayrı yazı kaleme almışlardır. E. Altan Ergut, " Presenting Ankara: Popular Conception of Architecture and History", **Rethinking Architectural Historiography**, D. Arnolds, E. Altan Ergut, B. Turan (der.), Routlegde, New York, 2006; B. Batuman, "Photography at Arms: 'Early Republican Ankara' From Nation-Building to Politics of Nostalgia", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (JFA)**, Cilt 25, S. 2, s. 99-117

[17] S. Burat, **a.g.e.**

[18] C. Bilsel, "Ankara'nın parçalanan kamusal alanı...", **a.g.m.**, 40-43

[19] H. Arendt, **The Human Condition**, The University of Chicago Press, Chicago, Londra, 1969 (ilk basımı 1958), s. 52-53

[20] S. Özaloğlu, **Transformation of Ankara Between 1935-1950 in Relation withh Everyday Life and Lived Spatiality**, Yayınlanmamış doktora tezi, ODTÜ, Haziran 2006

[21] T. Akçura, **Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara, 1971

[22] Bu konuda IAPS (*International Association of People-Environment Studies*) uluslararası konferanslarının bildiri kitapları yapılan çalışmaların sayısını ve sonuçlarını sergilemesi açısından önemlidir.

[23] F. C. Bilsel, S. G. Bilsel, A. A. Bilsel, "Türkiye'den Son yıllardaki konut gelişmeleri, kentsel yayılım ve toplumsal-mekânsal parçalanma: Kentsellikte yeni bir krize doğru mu?", **'Habitat II'nin Ardından Mimarlıkta ve Şehircilikte Hedefler ve Stratejiler', 9. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi**, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 20-25 Mayıs 1997; C. BİLSEL, "Kentsel dönüşüm, çözülen kentler ve parçalanan kamusal alan", **Mimarlık**, S. 327, Ocak-Şubat 2006.

[24] C. Bilsel, "Ankara'nın parçalanan kamusal alanı...", **a.g.m.**, s. 42

[25] C. Bilsel, E. Altan Ergut, "1/1000 Ölçekli "Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nda Ulus Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan Cumhuriyet dönemi mimari mirasına ve kentsel mekânlarına yönelik düzenlemelere ilişkin görüş", Mimarlar Odası Ankara Şubesi'ne sunulan yayınlanmamış rapor, Temmuz 2007

[26] 1/1000 Ölçekli "Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı", Plan notları.

[27] H. Arendt, **a.g.e.**, s. 58

[28] H. Arendt, **a.g.e.**, s. 57-58 ve C. Bilsel, **a.g.m.**, s. 40

[29] C. Bilsel, "Ankara'nın kamusal alanı...", **a.g.m.**, s. 43

[30] Henri Le Febvre, "merkezlik" (*centralité*) kavramı ile "kentsellik" (*urbanité*) arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çeker. H. Le Febvre, **Le Droit à la Ville**, Anthropos, Paris, 1968

[31] Bu süreçte, onayı alınan merci en üst düzeyde Cumhurbaşkanı tarafından başkanlığı yürütülen Milli Komite'dir.

[32] M. Güvenç, "Ankara'da statü/köken farklılaşması: 1990 Sayım örneklemleri üzerinde 'blokmodel' çözümlemeleri", Yıldırım Yavuz (der.), **Tarih İçinde Ankara II**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara 2001, s. 17-34

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ
KONUR SOKAK 4/3 KIZILAY ANKARA